

OBHÁJENA

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PASTORÁLNÍCH OBORŮ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**KONKORDÁT Z ROKU 1855
MEZI
APOŠTOLSKÝM STOLCEM A RAKOUSKÝM CÍSAŘSTVÍM**

**JUDr. VÁCLAV VALEŠ
2006**

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji,

že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval zcela samostatně a veškerou použitou literaturu, kterou jsem použil, uvádím v závěrečném seznamu.

V Plzni dne 1.1.2006

.....*Václav Valeš*.....

JUDr. Václav Valeš

OBSAH

Předmluva	1
Stav před rokem 1855	2
Postavení představitelů a orgánů katolické církve podle konkordátu	13
Konkordátní úprava rodinného a školského práva	22
Církevní majetek	26
První série květnových zákonů (1868)	31
Konec účinnosti konkordátu	38
Závěr	52
Literatura	54
Příloha – Konkordát z roku 1855	57

PŘEDMLUVA

Individuální téma této bakalářské práce „*Konkordát z roku 1855 mezi Apoštolským stolcem a Rakouským císařstvím*“ jsem si s laskavým svolením pana doc. JUDr. Antonína Ignáce Hrdiny, DrSc. zvolil, protože se delší dobu zajímám o právní, církevní a české dějiny i vztahy mezi státem a katolickou církví. Této problematice jsem se věnoval již ve své diplomové a rigorózní práci během studia na Fakultě právnické Západočeské univerzity v Plzni.

Práce se zaměřuje především na právní analýzu samotného konkordátu z roku 1855, právních předpisů jemu předcházejících a na něj navazujících, jakož i zákonů, které znamenaly jeho porušení a nakonec i ukončení platnosti a účinnosti. V textu jsem se snažil věnovat prostor komentářům odborné literatury. Vzhledem k předepsanému rozsahu bakalářské práce jsem historický výklad omezil na minimum. Výsledkem této práce má být komplexní pohled na právní úpravu práv a povinností katolické církve uvnitř Rakouského, resp. Rakousko-Uherského císařství v letech 1848 až 1874, tedy v období, kdy se postavení obou těchto subjektů zásadním způsobem měnilo.

Citace v textu jsou označeny uvozovkami a psány kurzívou. Seznam odkazů na literaturu uvádím na konci každé stránky.

STAV PŘED ROKEM 1855

Pojem konkordát definuje Blackův právní slovník jako dohodu „uzavřenou mezi světským panovníkem a papežem týkající se církevních záležitostí.“¹ Ottův slovník naučný ještě blíže upřesňuje obsah této dohody – smluvní strany v ní upravují tzv. věci smíšené, „jež církve i státu se dotýkají.“² Poprvé se termín konkordát objevil v dohodě uzavřené ve Vídni dne 17. února 1448 mezi papežem Mikulášem V. a císařem Fridrichem III. Před tímto datem se pro tento druh úmluvy používala celá řada pojmů – pactum, tractatus, promissio, pax, conventio, solemnis conventio, concordia, indultum, compositio, accord.

Smlouvy mezi Apoštolským stolcem a vládami jednotlivých států „se zpravidla týkají zejména následujících otázek:

- a) *definice právního postavení katolické církve*
- b) *působnosti katolické církve na poli kulturním, vzdělávacím a charitativním*
- c) *působnosti katolické církve v armádě*
- d) *ekonomických záležitostí – systému finančního zajištění církve*
- e) *provázanosti smlouvy s právním řádem státu.*³

Jak již bylo naznačeno výše, k uzavírání konkordátů docházelo, byť bez použití tohoto pojmu, již ve středověku (konkordát sutrijský 1111, konkordát wormský 1122). Za první ze série novodobých konkordátů, který „byl směrodatný pro všechny smlouvy mezi kurií a vládami států uzavřené v Evropě v 19. století,“⁴ lze považovat úmluvu z roku 1801 mezi Francií prvního konzula Napoleona Bonaparta a papežem Piem VII. (1800-1823). Tento konkordát, ač v tu chvíli představoval pro církve výrazné zlepšování právního postavení, musel pro ni současně být i výstrahou, neboť byl velice krátce po jeho podpisu Francií hrubě porušen připojením 27 organických článků, které buď komolily jeho obsah nebo s ním byly přímo v rozporu.

¹ Black, Henry Campbell. Blackův právní slovník. Praha, Victoria Publishing 1993, str. 276

² Ottův slovník naučný. Čtrnáctý díl. Praha, Paseka/Argo 1998, str. 709

³ Halas, František X. Fenomén Vatikán. Brno, CDK 2004, str. 367

⁴ kolektiv autorů. Kronika křesťanství. Praha, Fortuna Print & Knižní klub 1998, str. 330

Smluvními partnery konkordátu z roku 1813, v pořadí druhé mezinárodní smlouvy tohoto druhu v 19. století, byli rovněž Francie a Apoštolský stolec. Spíše než o dohodu se jednalo o hrubý diktát státu, v jehož čele stál stále ještě Napoleon, tentokrát již v hodnosti císaře, a souhlas hlavy katolické církve s ním rozhodně nelze považovat za svobodný. Naštěstí pro církve nebyl účinný ani dva roky.

K uzavírání celé řady konkordátů mezi Vatikánem a evropskými státy docházelo zejména v období vymezeném ukončením vídeňského kongresu (1815) a rokem 1851. Dohody o postavení katolické církve na svém území postupně uzavřely Španělsko (1815), Bavorsko (1817), Království obojí Sicílie (1818), Prusko, Bádensko, Hesensko-Kasselsko, Hesensko-Darmstadtsko, Hesensko-Nasavsko a Württembersko (1821), Hanoversko a Švýcarsko (1824), Nizozemsko (1827), Rusko (1847) a opět Španělsko (1851).

Poslední dva již za Vatikán ratifikoval Pius IX. Tento papež, původním jménem Giovanni Maria Mastai-Ferreti, se narodil dne 13. května 1792 v Sinigalii jako příslušník italského aristokratického rodu. V roce 1819 byl vysvěcen na kněze, v letech 1823-1825 zastával funkci vyslance církevního státu a Apoštolského stolce v Chile a po dvouletém působení v kurii byl roku 1827 jmenován arcibiskupem ve Spoletu. Třináct let poté mu Řehoř XVI. udělil kardinálský klobouk a když tento papež v roce 1846 zemřel, pozvedlo na uprázdněný Petrův stolec kardinálské kolegium po pozoruhodně krátkém konkláve právě Mastai-Ferretiho, jenž přijal nové jméno Pius IX.

Zvolený nejvyšší pontifek vzbuzoval naděje stoupenců italského risorgimenta a skutečně se zdálo, že tento „římský biskup je ideální osobou k uskutečnění myšlenek tak zvaného neoguelfismu, jehož stoupci doufali, že se Petrův stolec po vzoru středověkého papežství ujme vůdcovství v zápase proti cizímu panství nad Itálií. Po jeho vítězném ukončení se papež měl stát jakýmsi prezidentem konfederace svobodných a konstitučních italských států.“⁵ Ač některé kroky Pia IX. v letech 1846 až 1848 byly bezpochyby liberální (odstranění cenzury, větší práva pro laiky ve státní správě, rozsáhlá amnestie pro politické vězně), vnější okolnosti jej donutily záhy změnit kurz. Vyhlášení ústavy (byť oktrojované) pro církevní stát v březnu 1848 bylo zřejmě to

⁵ Halas, František X. Fenomén Vatikán. Brno, CDK 2004, str. 251

poslední, čím papež italské vlastence nadchl. Když v témže měsíci vypuklo povstání proti rakouským okupačním silám v Milánsku a Benátsku, Pius IX. odmítl postavit se do jeho čela a „zasadil tak smrtelnou ránu novoguelfskému mýtu italského osvobození pod záštitou církve.“⁶

Uprostřed dalších zmatků provázejících revoluční hnutí na Apeninském poloostrově v letech 1848 až 1849 musel papež dokonce po vraždě člena svého kabinetu Pellegrina Rossiho opustit Věčné město, uprchnout do Gaety a odtud jen bezmocně přihlížet vyhlášení Římské republiky v čele s Giuseppem Mazzinim. Pouze s pomocí Francie a Rakouska došlo v letech 1849 až 1850 k potlačení vzpoury na území Patrimonia sv. Petra a k restauraci papežské světské moci v původním rozsahu. Pia IX. revoluce a válka hluboce poznamenaly a vůči novodobým hnutím, zejména liberalizmu a nacionalizmu, hlavním ideologiím probouzející se buržoazie, zaujal nepřátelský postoj.

Druhá ze smluvních stran konkordátu z roku 1855, totiž Rakouské císařství, bylo jedinou evropskou velmocí s výrazným zastoupením katolíků, která do tohoto data neupravila na mezinárodní úrovni vztahy s Vatikánem o roli katolické církve na svém území. Poměr podunajské monarchie k hlavě katolické církve byl velice rozporuplný. Na jedné straně Vídeň podstatně přispěla v 17. století k celkem úspěšné rekatolizaci Štýrska, Korutan, Kraňska, obojích Rakous, Čech, Moravy, většiny Slezska a také části Uherska, na druhou stranu se k papeži chovala s nepřilíš velkým respektem (od poloviny 17. století zakazovala zveřejňování papežských dokumentů, u nichž neprovedla předběžnou vidaci), katolickou církev často zneužívala k politickým cílům a neustále kontrovala její činnost.

V druhé polovině 18. století za vlády Marie Terezie (1740-1780) a ještě více za jejího nástupce Josefa II. (1780-1790) byla vydána celá řada zákonů a nařízení v duchu osvícenství, jimiž byla dosud poměrně nezávislá církev sražena na kolena. Výčet restriktivních opatření Marie Terezie je sice obsáhlý (mj. zrušila právo azylu, vydala řád studia na teologických fakultách, zakázala žebravým řádům sbírat almužny, odstranila zpovědní krejcar, zavedla numerus clausus pro uchazeče o vstup do kláštera, aktivně se podílela na rušení jezuitského řádu, zavedla cenzuru úřadů na spisy s náboženským obsahem,

⁶ Procacci, Giuliano. Dějiny Itálie. Praha, Lidové noviny 1997, str. 246

omezila styk duchovenstva s papežem, z kalendáře vyškrtla řadu svátků), nicméně její syn Josef II. šel mnohem dál.

Tento panovník, z jehož reforem na poli víry a jejího výkonu lze pozitivně hodnotit pouze emancipaci evangelíků a židů, „*usíloval zejména o zlomení nadvlády papeže nad církví v habsburských zemích a o to, aby církev katolická přestala být mimostátní, resp. nadstátní organizací.*“⁷ Za jeho panování došlo k masivnímu rušení kontemplativních klášterů provázenému obrovskou devastací kulturních památek. Tvrdě postiženo bylo také světské duchovenstvo – odstraněno bylo jeho privilegium fori a jeho výchova byla koncentrována do generálních seminářů zřízených státem, který určoval nezávisle na učení církve a biskupech obsah učebních osnov. Z kompetence církevních soudů bylo vyňato manželské právo katolíků a svěřeno světským justičním orgánům. „*Byl stanoven podstatně okleštěný cyklus bohoslužeb, určovalo se, kdy a kolik mší se smí sloužit. Kázat se mohlo nadále jen ve farních kostelích, nikoli už například v kaplích. Následovalo nařízení odstranit z chrámů všechny zbytečné oltáře a obrazy. Radikálně byl omezen počet procesí a dalekých poutí na svatá místa. Byla rozpuštěna literární a kostelní bratrstva.*“⁸ Josef II. neváhal jít ani do velkých detailů – je otázkou, jaký smysl měl pro absolutistický stát zákaz koledování, žehnání pokrmů a předmětů, her u vánočních jesliček nebo určování počtu hořících svíček v kostele.

Výsledkem všech těchto opatření byla státu zcela podřízená katolická církev, jejíž nejvyšší zástupci, zejména biskupové a kněží, se neodvážili proti téměř žádnému zásahu ozvat a dokonce po celou řadu desetiletí chápali josefinismus za ideální stav.

„*I když mnohé z těchto církevních reforem musely být po smrti Josefa II. v roce 1790 postupně odvolány, zůstaly hlavní zásady josefínské církevní politiky zachovány. Absolutistický stát sice ustoupil od přísného reglementování církve, jak je prováděl Josef II., který zasahoval hluboce do organizační struktury a vnitřního života církve (generální semináře, rušení klášterů, nařízení*

⁷ Malý, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, Linde 1999, 2. vydání, str. 148

⁸ Hora-Hořejš, Petr. Toulky českou minulostí 5. Praha, Baronet&Via facti 1996, str. 86

o obsahu a metodách náboženské výuky apod.), ale právě jako absolutistický stát se nevzdal a nemohl vzdát rozhodujícího dohledu nad církví.⁹

O dohodu s Vatikánem ohledně postavení katolické církve v střeoevropských zemích pod vládou habsbursko-lotrinské dynastie bylo usilováno již v první polovině 19. století. První pokus císaře Františka I. a jeho kancléře Metternicha skončil v roce 1816 neúspěšně. František I. otázku konkordátu pokládal za velice významnou, dokonce své přání o jeho uzavření vtělil i do své závěti sepsané v únoru 1835 a určené pro jeho nástupce Ferdinanda I. Mimo jiné v ní stojí:

„Protože jsem rozhodnut žít a zemřít jako věrně oddaný syn své matky katolické církve, očekávám od tvé mně dobře známé prosté lásky splnění mého přání, abys zdárně dovedl ke konci mé započaté dílo opravy a změny oněch zákonů, zásad a vyřizování církevních záležitostí, jež byly v mých státech zavedeny v roce 1780, jež více nebo méně porušují volné působení a jiná práva církve a nejsou v souladu s učením, pojetím nebo disciplínou církve, obzvlášť s ustanoveními svaté církevní rady v Tridentu.“¹⁰

Avšak ani za panování Ferdinanda I. (1835-1848) k zásadním posunům v jednáních s Apoštolským stolcem v Římě nedošlo, což byla práce zejména josefinisticky orientovaného státního rady preláta Josefa Aloise Jüstela, referenta pro církevní záležitosti.

Příznivější období pro řešení vztahů mezi Rakouskou říší a katolickou církví přinesly až revoluční roky 1848 a 1849, během nichž se o svá práva o podílu na správě věcí veřejných poprvé důrazně přihlásila nová, spíše liberálně orientovaná společenská třída – buržoazie. *„Podle §§ 17, 27 a 31 Pillersdorfovy oktrojované ústavy z dubna 1848 měla být všem občanům zaručena svoboda víry a svědomí. Přislíbují se zákonné odstranění dosavadních omezení jednotlivých vyznání; všem křesťanským vyznáním uznaným zákony a izraelskému náboženství se zaručuje svobodný výkon bohoslužby.“¹¹*

⁹ Urban, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha, Svoboda 1982, str. 113

¹⁰ Holler, Gerd. Žofie. Matka Františka Josefa I. Tajná císařovna. Praha, Brána 1997, str. 213

¹¹ Tretera, Jiří Rajmund. Stát a církev v České republice. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, str. 26

Původně poměrně poklidné revoluční hnutí v Rakouské říši se časem radikalizovalo. Vypukly masové vzpoury v severní Itálii a především v Uhrách, požadující odtržení od Vídně, a také méně závažná, nicméně znepokojující povstání v Praze a Vídni, z toho posledně jmenované donutilo císařský dvůr, vládu i nově ustavené zákonodárné shromáždění opustit hlavní město a přesídlit na Moravu do Olomouce, resp. Kroměříže. Po potlačení vídeňské vzpoury proběhla výměna na císařském trůně. Ferdinand I. dne 2. prosince 1848 abdikoval ve prospěch svého osmnáctiletého synovce Františka Josefa I., který si spolu se svým ministerským předsedou Felixem Schwarzenbergem vytkl jako hlavní politický cíl pacifikaci Uherska, Milánska a Benátska a restauraci panovnického absolutizmu. Okolnosti je prozatím donutily postupovat obezřetně, a tak bylo předstíráno, že novému císaři neleží na srdci nic jiného než rakouská ústavnost.

Tzv. „březnová“ ústava, vyhlášená císařem dne 4.3.1849 v Olomouci, obsahovala co se týče vztahu státu a církve poměrně důležitá ustanovení o svobodě náboženské víry, rovnosti věřících všech konfesí v občanských a politických právech a zaručila také autonomii státem uznaných církví, které byly oprávněny spravovat si samostatně své vnitřní poměry (§ 1 a § 2 Základních práv březnové ústavy). Právo církví na samosprávu však nebylo absolutní, neboť v oblasti výkonu náboženství, školství a charity musely respektovat státní zákony. Avšak tato práva a povinnosti církví a náboženských společností zůstala pouze na papíře, neboť dubnová konstituce nikdy nenabyla účinnosti.

Poté, co v průběhu roku 1849 rakouská armáda pacifikovala severní Itálii a s ruskou pomocí zlikvidovala revoluční hnutí na území Uherského království, byla restaurace panovnického absolutizmu pouze otázkou času. Nejprve třemi kabinetními listy (č. 96,97,98/1851 ř.z.) byla zavedena přímá odpovědnost členů vlády císaři a poté tzv. silvestrovské patenty z 31.12.1851 potvrdily, že ústavnost v Rakousku je již pouze věcí minulosti. Pro problematiku náboženské tolerance je důležité, že v nich František Josef I. výslovně majestátním plurálem prohlásil, „že každou církev a náboženskou společnost, v korunních zemích (...) zákonně uznanou, v právech společného veřejného vykonávání náboženství, pak v samostatné správě jejich záležitostí, dále

v držení a užívání ústavů, nadání a fondů, jenž k náboženským, vyučovacím a dobročinným účelům určeny jsou, zachovati a chrániti chceme.“¹²

Při potlačení revoluce ztratil císař a jeho vláda podporu měšťanstva a také národů, které se marně pokusily o nezávislost, především Italů a Maďarů. Určité sympatie Vídeň vzbudila u rolnictva, nejpočetnější společenské skupiny obyvatelstva, a to především potvrzením zrušení roboty a desátků. Oporou mocnářství byla také bezpochyby armáda. A ještě jedna skupina s dosud poměrně silným vlivem se z pohledu Vídně v bouřlivých letech 1848 až 1849 osvědčila – katolická církev.

Ta se během revoluce vymanila ze svíravého područí státu, kam ji uvrhl Josef II., a její určitá nezávislost byla uznána jak v ústavě dubnové (1848) a v březnové (1849), tak i v silvestrovských patentech (1851). Mimo to ovšem probíhala čilá jednání mezi vrcholnými představiteli státu a katolické hierarchie o zabezpečení a posílení nově nabytých práv církve, které měly být předstupněm uzavření konkordátu Rakouska a Svatého stolce. U jednacích stolů monarchii nejčastěji reprezentovali kancléř Felix Schwarzenberg, člen jeho vlády Lev Thun, stojící od roku 1849 v čele nově vytvořeného ministerstva duchovních záležitostí a vyučování, a také jeho podsekretář pro církevní záležitosti J. A. Helfert. Hlavním mluvčím a tlumočnickem požadavků katolické církve pak byl jistě ne náhodou kardinál Bedřich Josef Schwarzenberg, bratr rakouského ministerského předsedy, v letech 1835 až 1849 salzburžský arcibiskup, od roku 1849 metropolita pražský a primas český. Po jeho boku se pak často objevoval sekovský biskup Otomar Rauscher, který měl pro změnu kontakty přímo k císaři Františkovi Josefovi I., neboť byl dříve jeho učitelem a nadále zůstal blízkým přítelem.

Prvním výsledkem vzájemných jednání státu a církve bylo, že rakouská vláda povolila koncem března 1849 vrcholným představitelům církve uskutečnit ve Vídni konferenci biskupů, která by vypracovala návrhy k budoucímu postavení katolicizmu v říši. *„Konference se konala od 29. dubna do 20. června 1849 za účasti 29 biskupů a 4 kanovníků zastupujících zaneprázdněné*

¹² Silvestrovské patenty. in: Veselý, Zdeněk. Dějiny českého státu v dokumentech. Praha, Victoria Publishing 1994, str. 262

biskupy.“¹³ Toto shromáždění se sešlo na zhruba šedesáti zasedáních a „vypracovalo sedm dokumentů, v nichž byly shrnuty všechny hlavní požadavky katolické církve vůči státu. Současně byl jako stálý orgán zvolen pětičlenný výbor, v němž vedle kardinála Schwarzenberga zasedl také ještě biskup Rauscher a který měl vést další jednání. Tento výbor, který se scházel až do počátku března roku 1865, pak sehrál rozhodující úlohu při utváření nové církevní politiky státu.“¹⁴

Již následujícího roku vydal František Josef I. v duchu dohod s rakouskými biskupy na návrh ministerstva záležitostí duchovních a vyučování a ministersva pro všechny země korunní dva sice rozsahem krátké, avšak obsahem zcela zásadní zákony, a to patent č. 156/1850 ř.z. a patent č. 157/1850 ř.z. Řada jejich ustanovení se v doslovné nebo modifikované formě objevila v konkordátu z roku 1855.

Císařské nařízení č. 156 ze dne 18. dubna 1850, jímžto se upravuje postavení katolické církve k moci státní, stanovovalo především rozsah práv a kompetencí biskupů. Výše citovaný zákon umožňoval členům rakouského episkopátu „ve věcech duchovních k papeži se obracet i rozhodnutí a nařízení papežova přijímat, aniž mají býti při tom vázáni na předcházející přivolení úřadů světských.“¹⁵ Pro úplnost nutno doplnit, že toto právo bylo přiznáno i všem ostatním členům katolické církve, tedy i laikům. Habsburská monarchie v této věci po dvou stoletích zrušila své několikrát obnovené placetum regium a připustila volný styk církve s Petrovým nástupcem v Římě.

Biskupům dále ustanovení § 2 patentu č. 156/1850 ř.z. přiznávalo právo vydávat svým kněžím a církevním právnickým osobám ve svých diecézích nařízení a příkazy, rovněž bez předchozího souhlasu státních orgánů, „mají však, pokud jejich vynešení mají vnější účinky míti, nebo veřejně se vyhlásiti, zároveň dodati přepis vynešení těchto úřadům vládním, v jejichž obvodu vynešení ta se mají vyhlásiti nebo v užívání vejíti.“¹⁶

Zrušeny byly také všechny právní předpisy Rakouského císařství, které až dosud bránily orgánům církve, především biskupům a církevním soudům,

¹³ Kadlec, Jaroslav. Přehled českých církevních dějin 2. Praha, Zvon, 1991, str. 201

¹⁴ Urban, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha, Svoboda 1982, str. 115

¹⁵ § 1 zákona č. 156/1850 ř.z.

¹⁶ § 2 zákona č. 156/1850 ř.z.

ukládat církevní tresty, byť se nedotýkaly občanských práv (§ 3 zákona č. 156/1850 ř.z.).

Konečně duchovní moc mohla osoby, které řádně nezastávaly svěřené církevní úřady, v souladu s kanonickým právem suspendovat nebo sesadit a zároveň stanovit, že tyto osoby pozbývají právo na příjmy spojené s tímto postem (§ 4 zákona č. 156/1850 ř.z.). Církev dokonce získala právo obrátit se na státní orgány, aby zajistily „*uvedení ve skutek takového nálezu*“,¹⁷ a organizační složky císařství měly povinnost takové žádosti vyhovět, pokud byla podložena dostatečnou spisovou dokumentací, jež byla v souladu se zákonem.

Patent č. 157 ze dne 23. dubna 1850 pak stanovoval poměr katolické církve k výuce na veřejných školách. Ustanovení § 1 a § 2 tohoto právního předpisu upravovaly kompetenci katolických biskupů při výuce náboženství. Učitelem tohoto předmětu na nižších i vyšších veřejných vzdělávacích ústavech a profesorem teologie se mohl stát pouze ten, kdo byl „*k tomu zmocněn od biskupa, v jehož diecézi ústav vyučovací se nachází*“.¹⁸ Vyučující náboženství nebo teologie mohl také být kdykoli biskupem odvolán.

Jedině diecézní biskup směl podle § 4 zákona č. 157/1850 ř.z. určovat osnovy přednášek i jejich chronologii na teologických fakultách a v seminářích.

Pokud se někdo chtěl stát doktorem teologie, musel složit příslušnou zkoušku před komisí, jejíž polovinu měli tvořit biskupem jmenovaní členové, kteří dosáhli stejně vysokého akademického gradu. Pokud kandidát prošel, musel ještě složit před biskupem nebo osobou biskupem určenou tridentské vyznání víry, jinak mu titul nemohl být podle § 6 zákona č. 157/1850 ř.z. udělen.

Proces osvobození katolické církve z totálního područí státu tedy lze považovat na vnitrostátní úrovni za dovršený k roku 1850. Zbývalo upravit její postavení na úrovni mezinárodní, a to konkordátem se Svatým stolcem. Jednání mezi Římem a Vídní probíhala v letech 1853 až 1855, jejich hlavními aktéry byli za rakouskou stranu ministr vnitra Alexandr Bach (po němž byla

¹⁷ § 5 zákona č. 156/1850 ř.z.

¹⁸ § 1 zákona č. 157/1850 ř.z.

absolutistická epocha ohraničená roky 1851 a 1859 později ne příliš právem nazvána) a Otomar Rauscher, od roku 1853 císařem jmenovaný vídeňský arcibiskup, za Vatikán pak nuncius kardinál Michaele Viale-Prela. Celý proces pak gradoval v prvním pololetí roku 1855, „poslední jednání o konkordátu se konala 4. a 6. srpna 1855 ve Vídni.“¹⁹ Výsledkem složitého vyjednávání pak „byla mezistátní smlouva ze dne 18. srpna 1855, podepsaná slavnostně při příležitosti dvacátých pátých narozenin císaře.“²⁰ Stalo se tak na výslovný příkaz Františka Josefa I., ačkoli několik věcí stále zůstávalo mezi oběma smluvními stranami sporných. Císař zhruba půl roku po ratifikaci konkordátu, jež proběhla dne 23. září 1855 v rakouském hlavním městě, prohlásil:

*„Smlouvou (...), kterou jsem zjednal se Svatou Stolicí, splnil jsem povinnost panovníka i křesťana. Pokládám za čest skutkem vyznat svou víru a naději v Toho, jímž králové vládnou, a vím dobře, jak účinně svazek občanské společnosti jest upevněn vřelostí náboženského přesvědčení. Co jsem slíbil, tomu dostojím s onou věrností, která sluší muži a císaři.“*²¹

Konkordát byl poté oběma smluvními partnery publikován. Papež Pius IX. jej světu oznámil dne 3. listopadu 1855 bulou „*Deus humanae salutis auctor*“, Rakousko jej zveřejnilo ve svém říšském zákoníku pod č. 195/1855 ř.z. Účinnosti na území monarchie nabyl tento právní předpis podle znění čl. III. preambule dnem vyhlášení (s výjimkou čl. I. a II. preambule), tj. 13. listopadu 1855. Dnem, kdy tato právní norma vstoupila v účinnost, byly také zrušeny všechny, jakýmkoli způsobem a v jakékoli formě vydané zákony, nařízení a opatření Rakouského císařství, jakožto i jeho jednotlivých zemí, které byly s předmětnou mezinárodní smlouvou v rozporu. Stalo se tak na základě znění ustanovení čl. XXXVI. konkordátu.

Konkordátu, který se skládal z 36 článků, předcházela v patentu č. 195/1855 ř.z. stručná preambule tvořená prohlášením Františka Josefa I. a třemi články. V předmluvě konkordátu císař popisuje, co jej motivovalo k jeho uzavření – byla to především snaha, „*aby mravní základy společenského pořádku a blaha našich národů obnoveny byly*“²² a aby poměr rakouského

¹⁹ Holler, Gerd. Žofie. Matka Františka Josefa I. Tajná císařovna. Praha, Brána 1997, str. 214

²⁰ Urban, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha, Svoboda 1982, str. 116

²¹ Denis, Arnošt. Čechy po Bílé hoře. Díl II. – Kniha I. – Probuzení. Praha, Šolc a Šimáček 1931, str. 151-152

²² preambule konkordátu

státu ke katolické církvi byl uveden v soulad se zákonem Božím a prospěchem monarchie. Panovník se také zmiňuje o tom, že ke splnění tohoto cíle podnikl on a jeho vláda konkrétní kroky již dříve – výslovně odkazuje na císařská nařízení č. 156/1850 ř.z. a č. 157/1850 ř.z., jimiž vyhověl „četným nutným potřebám církevního života.“²³

Pro úplnost nutno dodat, že „obsah smlouvy byl ještě doplněn šesti nótami Rauschera papežskému zmocněnci (z 6., 17., 18 a 19. srpna) a třemi dopisy Viale-Prela knížeti-biskupovi (všechny s datem 19. srpna).“²⁴ Z těchto dokumentů, zčásti tajných, „pro církevní zájmy nejcennějším byl list cís. zmocněnce kardinála Rauschera *Ecclesia catholica k vídeňskému pronuntiovi*“²⁵ a právní předpis týkající se uplatňování konkordátu na území Uherského království nazvaný „*Quum Maiestati*.“

Rozbor jednotlivých ustanovení konkordátu a v některých případech také právních předpisů na něj navazujících, obsahují následující kapitoly.

²³ tamtéž

²⁴ Wandruszka, Adam a kol. Die Habsburgmonarchie 1848-1918. Band IV. Die Konfessionen. Wien, Der österreichischen Akademie der Wissenschaften, str. 28

²⁵ Pejška, Josef. Církevní právo II. Praha, Československá akciová tiskárna 1937, str. 108

POSTAVENÍ PŘEDSTAVITELŮ A ORGÁNŮ KATOLICKÉ CÍRKVE PODLE KONKORDÁTU

V úvodním ustanovení konkordátu bylo konstatováno, že „*svaté římsko-katolické náboženství bude napořád zachovááno v celém císařství Rakouském a ve všech zemích, z nichž sestává,*“²⁶ přičemž bude svobodně požívat všech oprávnění a výsad, které vyplývají z Božích přikázání a ustanovení kanonického práva.

V čl. II. konkordátu výslovně Rakouská říše uznala právo papeže jakožto nositele čestného i jurisdikčního primátu v církvi na svobodný styk s biskupy, duchovními i věřícími laiky (což ostatně garantoval již zákon č. 156/1850 ř.z.). Toto ustanovení mířilo proti tzv. *ius placeti* (*placetum regium, exequatur*), tj. právu panovníka předem schvalovat vyhlášení papežských zákonodárných aktů a věroučných pokynů. Podmínkou ovšem bylo, že předmětem komunikace budou výlučně duchovní a církevní záležitosti – císař František Josef I., v té době absolutisticky vládnoucí panovník Rakouské říše, se tímto způsobem chránil před možnými zásahy církve do občanských a politických otázek.

Rakouské hierarchii, tedy všem arcibiskupům, biskupům a ostatním místním ordinářům, konkordát zaručoval, že se mohou „*stýkati volně s duhovenstvem a lidem svého církevního obvodu za účelem výkonu svého pastýřského úřadu,*“²⁷ a rovněž právo vydávat a vyhlášovat nařízení a stanoviska o církevních záležitostech. Katolická církev tak měla být chráněna proti přehmatům státní moci, která v druhé polovině 18. století a také na počátku 19. století do této oblasti silně, v případě Josefa II. navíc často velice necitlivě (stačí vzpomenout např. na zákaz poutí, určování počtu zapálených svící v kostele, pokyny pro kazatele apod.), zasahovala.

Svobodu biskupů a arcibiskupů při spravování jejich diecézí vyjasňoval a upřesňoval dále čl. IV. konkordátu. Při výkonu pastýřské služby mohli všichni ordináři „*všeho vykonávati, co jim náleží k řízení jich diecézí podle výkladu a nařízení svatých zákonů církevních podle nynější a Svatou Stolicí schválené*

²⁶ čl. I. konkordátu

²⁷ čl. III. konkordátu

nauky.²⁸ Čl. IV. konkordátu uvádí demonstrativní výčet oprávnění diecézního biskupa (popř. arcibiskupa). Bylo mu umožněno:

- jmenovat své zástupce, poradce a pomocníky, aniž by tuto věc musel s kýmkoli konzultovat
- přijímat mezi duchovenstvo vhodné kandidáty a ty, kteří pro kněžský stav neměli předpoklady, „*vyločiti od přijetí svěcení*“²⁹
- zřizovat mešní obročí, zakládat farnosti (v tomto případě ovšem až po konzultaci s císařem a po prokázání jejich dostatečného hmotného zabezpečení), farnosti rozdělovat a spojovat (o rušení farností konkordát nemluví, lze však výkladem dovodit, že pokud biskup byl oprávněn farnost zřídit, mohl jí také zrušit)
- organizovat veřejné bohoslužby, modlitby, procesí, poutě, pohřby i ostatní bohoslužebné úkony, pokud to vyžaduje zájem církve, státu nebo lidu, a to bez vměšování státu a v souladu s kanonickým právem
- svolávat a konat provinciální sněmy a diecézní synody „*ve smyslu svatých církevních zákonů*“³⁰

Dalším právem biskupů a arcibiskupů bylo podle čl. XXVIII. konkordátu povolávat do svých církevních územních obvodů mužské i ženské řeholní řády a kongregace, byli však nuceni o tom informovat císařskou vládu a zajistit si její souhlas.

Konkordát potvrdil velký vliv císaře a tedy i státu na obsazování vrcholných církevních úřadů. Panovníkovi Rakouského císařství bylo přiznáno tzv. *ius nominationis*. Katolická církev pravda měla mít na jmenování hierarchie určitý vliv, nicméně formulace čl. XIX. konkordátu „*Jeho Výsost použije i v budoucnu rady biskupů, zejména téže církevní provincie, při volbě biskupů*“ připouštěla ten výklad, že na názor církve bude sice brán zřetel, ale nebylo nijak zaručeno, že panovník je jím jakkoli vázán. Praxe byla v zásadě stejná jako v předchozích letech – do klíčových úřadů byli nejčastěji jmenováni členové významných šlechtických rodů svázaných s dvorem. Apoštolský stolec

²⁸ čl. IV. konkordátu

²⁹ čl. IV. písm. b) konkordátu

³⁰ čl. IV. písm. e) konkordátu

panovníkovu volbu potvrzoval a vybraného kandidáta dosazoval jako správce dané arcidiecéze nebo diecéze, „*vyjímajíc případ, že by tato podléhala světskému soukromému patronátu,*“³¹ neboť v tomto případě byl tento post obsazován patronem. „*Osobně byli tito hierarchové vesměs bezúhonní a zbožní (třebas leckterý z nich začal životní dráhu důstojnickou službou), ale příliš se snažili vyhovět císařovu přání, který po nich žádal jedno: pokoj a klid, žádné zbytečné reformy, žádné probouzení lidu, žádné bouření.*“³²

Člen episkopátu, který byl hlavou rakouského státu jmenován, byl povinen složit panovníkovi tuto přísahu věrnosti:

*„Přisahám a slibuji na boží svaté evangelium, jak se na biskupa sluší, poslušnost a věrnost císař králi. Apoštolskému Veličenstvu a jeho nástupcům. Zároveň přísahám a slibuji nesúčastniti se žádných spojení a podniků ohrožujících veřejný pokoj a nepěstovati ani uvnitř ani mimo hranice říše jakýchkoli styků a dozvěděl-li bych se, že státu hrozí nebezpečí, neopomenouti ničeho k jeho odvrácení.“*³³

Současně s nastoupením na biskupský nebo arcibiskupský stolec převzala oprávněná osoba v souladu se zněním čl. XXVII. konkordátu také držbu katedrálního chrámu a majetku s ním spojeného podle příslušných ustanovení církevního práva, zejména podle římského pontifikálu a ceremoniálu, jež se stát zavázal pro tyto situace respektovat.

Režim obsazování významných hodností při metropolitních nebo biskupských katedrálách, tj. dignit a kanovníckých obročí, byl, „*vyjímaje první dignitu vyhrazenou Svaté Stolici,*“³⁴ trojí. Pokud nebylo stanoveno konkordátem jinak, bylo výslovně uznáno právo císaře nadále jmenovat do těchto úřadů svého kandidáta. Výjimku tvořily případy, kdy tyto dignity a kanonikáty byly před nabytím účinnosti konkordátu obsazovány jmenováním jiným subjektem, a to buď biskupem, nebo světským soukromým patronem (v těchto případech záleželo na jejich rozhodnutí), nebo kde existoval právní obyčej obsazovat tato místa veřejným konkurzem, který měl být nadále zachováván. Kanovníkem mohl být jmenován pouze kněz, který splňoval předpoklady dané normami

³¹ čl. XXII. konkordátu

³² Kadlec, Jaroslav. Přehled českých církevních dějin 2. Praha, Zvon 1991, str. 221

³³ čl. XX. konkordátu

³⁴ Pejška, Josef. Církevní právo II. Praha, Československá akciová tiskárna 1937, str. 197

kanonického práva a který získal potřebnou praxi ve farní pastoraci, v církevním úřadě nebo jako vyučující. Konkordát do budoucna zakázal, aby pro získání pozice kanovníka katedrální kapituly byl uchazeč povinen doložit svůj aristokratický původ, „se zachováním však oněch podmínek, o nichž je prokázáno, že byly učiněny při založení nadání.“³⁵ Nutno však dodat, že toto ustanovení v praxi nebylo plněno stoprocentně – například v olomoucké katedrální kapitule zůstaly její stanovy z roku 1828, vyžadující pro člena kanonie příslušnost k panskému nebo rytířskému stavu, nezměněny až do roku 1880.

Při biskupských nebo metropolitních chrámech měly být správcem diecéze zřízeny, pokud ještě nebyly, v nejkratší možné lhůtě hodnosti kanovníka-teologa (přednášel v katedrále Písmo sv. a katolickou nauku) a kanovníka-penitenciáře, tj. kanovníka kapituly s pravomocí snímat nevyhlášené samočinné tresty mimo trestů, jejichž rozřešení bylo vyhrazeno papeži. Povinnost zřídit post kanovníka-teologa byla uložena také kolegiátním kapitulám. Tyto druhy obročí měly být personálně obsazovány v souladu s dekrety Tridentina rozhodnutím diecézního biskupa.

Příslušníci katolického kléru byli oprávněni dle své vlastní úvahy pořizovat závěť, jejíž obsahové náležitosti upravovalo výlučně kanonické (nikoliv civilní) právo. Právem katolické církve byl vázán nejen zůstavitel, ale také zákonní dědicové arcibiskupů, biskupů a kněží v případě, že dotyčný duchovní zemřel, aniž zanechal písemnou poslední vůli. Z dědictví byly každopádně konkordátem vyňaty v případě biskupů pontifikální odznaky a roucha, protože ta byla považována za součást biskupského menzálního jmění, které přecházelo na nastupující duchovní vrchnosti. Do dědictví rovněž nepatřila knižní pozůstalost, ovšem pouze v těch případech, kde to stanovoval právní obyčej (čl. XXI. konkordátu).

Na území Rakouského císařství přiznával čl. XVIII. konkordátu Svatému stolci „výhradní právo zřizovati a upravovati nové diecéze na území státním,“³⁶ popřípadě provádět delimitaci hranic stávajících biskupství. Obojí však pouze v tom případě, že s tím předběžně vysloví souhlas také císař a jeho vláda.

³⁵ čl. XXII. konkordátu

³⁶ Pejška, Josef. Církevní právo II. Praha, Československá akciová tiskárna 1937, str. 76

Kostely, jakožto domy Boha, „*krále králů a panovníka panujících*,”³⁷ byly výslovně prohlášeny za nedotknutelné. Tato imunita se nevztahovala pouze na případy, kdy její porušení bylo nezbytné z důvodu veřejné bezpečnosti, případně v jiných odůvodněných případech.

Čl. XVI. konkordátu přiznával členům duchovního stavu určité výhody, kterým se netěšili ani katoličtí laici nebo osoby jiných vyznání. Státní moc se ve výše zmíněném ustanovení zavázala, že zabezpečí, aby příslušníkům stavu katolického kléru nebyly kladeny žádné překážky při výkonu jejich úřadu, a to zejména v případech, kde se jednalo o zachování víry, mravů a požadavků kanonického práva. Za tímto účelem měly povinnost příslušné orgány Rakouského císařství zabránit, aby autorita katolických kněží a biskupů byla jakýmkoli způsobem snižována nebo zneuct'ována. Ba dokonce bylo stanoveno, že veškeré správní orgány Rakouského císařství byly povinny jak arcibiskupům a biskupům, tak i ostatnímu duchovenstvu prokazovat vážnost a poctu jejich stavu náležející.

V době panování Josefa II. stát zasáhl velice tvrdě církev také v tím, že vyňal dohled nad semináři a teologickými fakultami z pravomoci příslušných biskupů, řadu jich bez náhrady zrušil (v českých zemích v Hradci Králové a v Litoměřicích) a ze zbylých učinil v roce 1783 ryze státní školy – tzv. generální semináře. Na těchto ústavech často působili vyučující, jejichž názory byly až příliš často na hranici katolické ortodoxie nebo již zcela mimo ni. Ideou generálních seminářů (v českých zemích existoval jeden v Praze pro Království české a druhý v Olomouci pro Markrabství moravské a pro tu část Slezska, která byla součástí olomoucké arcidiecéze) nebylo ani tak moc vychovávat kvalitní kněze, ačkoliv není sporu o tom, že na morálku byl kladen velký důraz, ale spíše učinit z duchovenstva úředníky státu. Jako takoví měli vykonávat celou škálu správních činností – vedení matrik, dohled nad uzavíráním sňatků, nabádat věřící k poctivosti a spravedlnosti (je pravda, že v těchto případech se zájem státu shodoval se zájmem církve), seznamovat farníky se zněním zákonů a nařízení státu nebo doporučovat nové technologické postupy v zemědělství a řemeslné výrobě (na čemž však už měl zájem pouze stát, nikoliv církev).

³⁷ čl. XV. konkordátu

Ačkoliv již za vlády Leopolda II. (1790-1792) došlo ke zrušení řady právních předpisů omezujících katolickou církev vydaných Josefem II., stín josefinizmu se nad církví vznášel až do poloviny 19. století. V roce 1790 se generální semináře (tento pojem záhy zanikl) v Praze a Olomouci staly opět církevními institucemi, došlo k obnově biskupských seminářů v Hradci Králové a v Litoměřicích a v roce 1803 byl založen další v Českých Budějovicích. Aby se neopakovala situace, kdy formace adeptů kněžství byla zcela pod vlivem světské moci, měli papež i rakouský biskupský sbor naléhavý zájem na tom, aby konkordát upravil právní postavení biskupských seminářů, jejich vyučujících i alumnů.

Čl. XVII. konkordátu proto stanovil, že jedinou autoritou, oprávněnou k řízení a správě kněžského semináře, je výlučně příslušný diecézní biskup. Při výkonu své pravomoci nad seminářem byl biskup vázán pouze ustanoveními kanonického práva. Představeným, profesorem a učitelem semináře se mohl stát pouze ten, komu k tomu udělil souhlas biskup. Ten také rozhodoval o jejich případném odvolání, pokud to považoval za potřebné nebo užitečné.

Ti, kdo chtěli usilovat o kněžství, museli bezpodmínečně mít k vstupu do semináře souhlas biskupa diecéze, jenž jediný byl oprávněn zkoumat jejich předpoklady ke kněžské službě a jenž mohl jejich přihlášku k formaci odmítnout, jestliže jejich osobu nepovažoval za způsobilou. To, aby uchazeč byl také občanem rakouské monarchie, nebylo podmínkou. Absolvent semináře mohl na základě konkordátu *„vstoupiti na kterékoli jiné učiliště a ucházeti se – zachovávajíce příslušné předpisy – o kteroukoli učebnou stolicí mimo seminář.“*³⁸

Co se týče seminářů, konkordát obsahoval ještě ustanovení o tom, že pokud jejich příjmy nejsou dostatečné, aby byl plněn účel, pro něž byly reformními dekrety tridentského ekumenického sněmu zřízeny, *„bude přiměřeným způsobem učiněno opatření k jejich rozmnožení.“*³⁹ Z takto formulovaného znění není zcela zřejmé, kdo se o případné zlepšení hmotného postavení semináře, jeho přednášejících a studentů měl postarat, zda církev nebo stát. Vzhledem ke znění ustanovení čl. XXX. konkordátu, kde se císař

³⁸ čl. XVII. konkordátu

³⁹ tamtéž

zavazoval dotovat potřeby církve ze státních zdrojů, lze usuzovat, že povinnost zajistit dostatečné finanční zabezpečení ústavů pro výchovu katolických kněží byla uložena Rakouskému císařství.

Farnosti, hlavní jednotky katolické pastorace, byly na základě čl. XXIV. konkordátu obsazovány jako dosud podle výsledků veřejně vyhlášeného konkurzu a se zřetelem na ustanovení tridentského koncilu. Žádná změna nenastala ani ve jmenování faráře nebo administrátora farnosti – příslušný patron vybíral jednoho ze tří uchazečů, splňujících požadavky konkurzu, které mu navrhl diecézní biskup. Podle kanonického práva mohlo jít buď o konkurz zvláštní (vypisoval biskup po každém osiření farnosti) nebo obecný (úspěch zaručoval možnost být biskupem dosazen na kterékoli farní obročí). „Čas pro konkurs zvláštní nelze předvídati, kdežto obecný konkurs bývá pořádán v pravidelných lhůtách během roku.“⁴⁰ Ačkoli obecný konkurz byl právem církve považován jako mimořádný a jeho pramenem byl právní obyčej, v Rakouském císařství převážil. Například v Čechách se farní zkouška konala podle zkušebního řádu vydaného pražským provinciálním sněmem v roce 1860 dvakrát ročně. Mohli k ní být připuštěni „pouze kněží, kteří pracovali již po 3 léta v duchovní správě neb vykonávali po 5 let pravomoc zpovědní.“⁴¹

Stejným způsobem jako farnosti se soukromým patronátem měly být obsazovány i okrsky duchovní správy a kanonikáty, nad nimiž vykonával ke dni účinnosti konkordátu patronátní práva náboženský nebo studijní fond. V těchto případech papež, „dávajíc důkaz zvláštní přízně Jeho c. k. Apoštolskému Veličenstvu Františku Josefovi,“⁴² propůjčil privilegium prezentovat kandidátu jemu, popř. jeho nástupcům, ovšem pouze v případě, že budou katolického vyznání.

Poměrně velkou autonomii stát garantoval mnišským řádům a kongregacím. Jejich představení a centrální orgány sídlící při Apoštolském stolci mohli podle čl. XXVIII. konkordátu bez překážek komunikovat se všemi členy své řeholní komunity na území Rakouského císařství, byli oprávněni jim udělovat pokyny a vykonávat nad nimi dohled, „ale bez újmy těch práv, která

⁴⁰ Pejška, Josef. Církevní právo II. Praha, Československá akciová tiskárna 1937, str. 213

⁴¹ tamtéž, str. 214

⁴² čl. XXV. konkordátu

*příslušejí biskupům podle ustanovení církevních zákonů a jmenovitě koncilu tridentského.*⁴³ Řeholníkům dále stát zaručil, že nebude zasahovat do jejich stanov a statutů, které upravovaly způsob jejich života a okruh činnosti, a že v žádném případě nebude klášter překážky zájemcům o vstup do řehole stanovením jejich maximálního počtu (*numerus clausus*). Ustanovení čl. XXVIII. konkordátu se pochopitelně vztahovalo nejen na mužské, ale rovněž na ženské řády a kongregace.

Konkordát z roku 1855 mezi Rakouskem a Apoštolským stolcem upravoval také postavení soustavy církevních soudů včetně rozsahu jejich kompetencí. Jedině ony byly oprávněny podle čl. X. konkordátu rozhodovat (vedle manželské agendy katolíků – viz následující kapitola) ve věcech týkajících se víry, svátostí, duchovních úkonů a práv i povinností spojených s duchovním úřadem.

Z kompetence církevních soudů a z privilegia fori duchovních vyjímaly čl. XII., čl. XIII. a čl. XIV. konkordátu tři oblasti, které podléhaly obligatorně jurisdikci civilních soudů.

První z nich se týkala rozhodování na úseku patronátního práva, ovšem pouze v případě, kdy patronem církevní instituce byla osoba soukromého práva. Světské soudy mohly v tomto případě určovat, zda subjekt práva je či není patronem, a také řešit spory mezi duchovními, pokud mezi sebou vedli spor o obročí, jehož patronát byl sporný.

Druhá výjimka se týkala čistě právních záležitostí biskupů a kněží, „*jako smlouvy o právu vlastnickém, dluzích a dědictví.*“⁴⁴ Použití slova „*jako*“ v textu čl. XIII. konkordátu předpokládá, že jde o výčet demonstrativní, nikoli taxativní, a tudíž pod toto ustanovení bylo možné zařadit všechny soukromoprávní úkony katolických duchovních.

Konečně za třetí nemohli podle čl. XIV. konkordátu, s výjimkou usnesení přijatých na 23. zasedání tridentského koncilu, církevní soudci vyšetřovat duchovní pro zločiny nebo jiné přečiny stíhané trestněprávními předpisy Rakouského císařství.

⁴³ čl. XXVII. konkordátu

⁴⁴ čl. XIII. konkordátu

Oproti klasickému se trestní proces vedený světskými justičními orgány s katolickým klerikem poněkud lišil. Veškeré úkony proti duchovnímu musely orgány činné v trestním řízení okamžitě hlásit biskupovi diecéze, do níž byl obviněný nebo obžalovaný inkardinován. Informovat biskupa bylo nutné také tehdy, když soud uznal duchovního vinným z porušení ustanovení rakouského trestního zákoníku z roku 1803, resp. jeho novely č. 117/1852 ř.z., a odsoudil jej k trestu smrti nebo k trestu žaláře na dobu delší než pět let. Biskup mohl, pokud to uznal za vhodné, kněze vyslechnout a případně na něj uvalit i církevní trest. Totéž měl právo učinit i v případě, že duchovní spáchal zločin, přečin nebo přestupek a byl mu uložen trest se sazbou nižší než pět let. Režim zacházení s knězem v rámci trestního řízení a po jeho skončení měl svá specifika - při zatčení nebo zadržení klerika musel být brán ohled na jeho společenské postavení a čl. XIV. konkordátu ještě určoval, že duchovní si trest žaláře odpykají vždy odděleně od běžných vězňů, „*v případě odsouzení pro přečin nebo přestupek budou uzavřeni v klášteře nebo v jiném domě pro duchovní.*“⁴⁵

Právo rozhodovat o vině a trestu měl podle čl. XI. konkordátu také biskup vůči svým kněžím. Sankce, ukládané dle právního řádu katolické církve, mohl ukládat duchovním, „*kteří z jakékoli příčiny zasluhují trestu,*“⁴⁶ zejména těm, kteří nenosí jejich stavu přiměřený oděv.

Pro vztahy mezi státem a církví, které konkordát výslovně neupravoval, byla připuštěna účinnost právních předpisů kanonického práva, a to jak co se týče věcných práv, tak i práv osob (čl. XXXIV. konkordátu).

⁴⁵ čl. XIV. konkordátu

⁴⁶ čl. IX. konkordátu

KONKORDÁTNÍ ÚPRAVA RODINNÉHO A ŠKOLSKÉHO PRÁVA

V habsburské podunajské monarchii upravovalo manželskou a rodinnou problematiku až do doby osvícenství výhradně kanonické právo. To se změnilo v době panování Josefa II. Tento panovník vydal dne 16. ledna 1783 patent, na jehož základě došlo k odebrání agendy rodinného práva z kompetence církve a církevních soudů do výlučné moci státu a jeho orgánů. Tento model byl převzat jak občanským zákoníkem Josefa II. z roku 1786, tak také obecným občanským zákoníkem z roku 1811 (dále jen „ABGB“).

Katolická církev, zastávající názor, že „*causae matrimoniales jako res spirituales jen církví a nikoli státem upravovány býti mohou*,⁴⁷ s výše uvedenou novou právní úpravou pochopitelně nesouhlasila. Pohled katolické církve byl jednoznačně formulován dvanáctým kánonem, vydaným na 24. zasedání ekumenického sněmu v Tridentu – „*Si quis dixerit, causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos, anathema sit*.“⁴⁸ Příležitost k návratu ke stavu před rokem 1783 se naskytla v souvislosti s vyjednáváním o úpravu vzájemných vztahů mezi Rakouskou říší a Svatým stolcem v první polovině 50. let 19. století.

Ačkoli na základě konkordátu z roku 1855 byla provedena poměrně významná změna v oblasti rodinného práva, v jeho textu je možné označit pouze dvě ustanovení, která tuto problematiku upravují, a to čl. II. preambule a čl. X konkordátu.

Čl. II. preambule patentu č. 195/1855 ř.z., kterým se vyhlašuje konkordát mezi Svatým stolcem a Rakouským císařstvím, vyjadřuje vůli státu, aby o manželských záležitostech katolických poddaných (pro období bachovského absolutizmu je příznačné, že se nehovoří o občanech) rozhodovaly biskupské soudy, pokud již v některých zemích o nich nerozhodovaly. Časový okamžik, od kterého měla být na biskupské soudy tato agenda přenesena, nebyl konkordátem určen. Bylo pouze stanoveno, že se tak stane poté, co císař vyslechne návrhy kolegia katolických biskupů Rakouského císařství. Do té doby měly zůstat v platnosti dosavadní právní předpisy ABGB

⁴⁷ Henner, K. Právo církevní. Praha, Všechno 1913, str. 515

⁴⁸ tamtéž, str. 516

ohledně manželství katolíků a státní justiční orgány měly „*rozhodovati podle nich o občanské platnosti těchto manželství a o právních účincích z toho vyplývajících.*“⁴⁹ Manželská agenda byla na biskupské soudy přenesena se zhruba ročním odstupem od publikace konkordátu, a to císařským patentem č. 185/1856 ř.z., jenž nabyl účinnosti 1.1.1857. Tato právní norma byla zveřejněna současně s instrukcí pro církevní soudy, tzv. „*Institutio pro iudiciis ecclesiasticis Austriaci quoad causas matrimoniales.*“

Od tohoto data jediné církevní soudy měly podle čl. X. konkordátu výlučnou pravomoc rozhodovat manželské záležitosti katolíků, včetně problematiky spojené se zásnubami, s výjimkou občanských účastníků soudního řízení. Církevní soudci byli při rozhodování o právech a povinnostech manželů, popř. snoubenců, jakož i o překážkách při uzavírání manželského svazku, vázání kanonickým právem, přičemž konkordát kladl velký důraz především na nařízení tridentského koncilu a papežský dekret „*Auctorem fidei.*“

Další oblastí, jíž se konkordát z roku 1855 mezi Svatým stolcem a Rakouským císařstvím významně dotýkal, bylo postavení katolické církve v rakouském školství.

O právní úpravě postavení biskupských seminářů bylo pojednáno výše. Problematika ostatních škol, ať již veřejných nebo soukromých, byla řešena v čl. V. až VIII. konkordátu. Již předem je nutné konstatovat, že co se týče dohledu nad výchovou dětí a mládeže, bylo církvi Rakouským císařstvím přiznáno mimořádně silné postavení.

Obsah všech vyučovacích předmětů, jichž se účastnili žáci a studenti katolického vyznání, musel být podle čl. V. konkordátu v souladu s katolickou naukou. Garanty toho, že v žádném učebním předmětu nebude nikdo přednášet cokoliv, co by odporovalo katolické víře a mravům, měli být biskupové, každý v územním obvodu své diecéze. Jedině oni také mohli určovat, jaké učebnice budou používány pro výuku náboženství (čl. VII. konkordátu).

Zcela neotřesitelné postavení získala katolická církev na středních školách a gymnáziích pro katolickou mládež. Profesory a učitelé na těchto

⁴⁹ čl. II. preambule konkordátu

ústavech se mohli stát pouze katolíci, kteří byli povinni vést vyučování podle povahy předmětu tak, „*aby vstúpilo do srdcí zákon křesťanského života.*“⁵⁰

Ze znění první věty čl. VIII. konkordátu by se zdálo, že o něco mírnější požadavky měl konkordát na učitele obecných škol, neboť pro ně neobsahoval, (jako v případě učitelů středních škol a gymnázií), podmínku katolického vyznání, ale podroboval je církevnímu dozoru, pokud vyučovali katolíky. Nicméně znění věty třetí téhož ustanovení konkordátu bylo pro nekatolíky zcela nekompromisní – „*Víra a mravnost toho, kdo má býti ustanoven učitelem, musí býti bez poskvrny.*“⁵¹ Vyučující, kteří by v budoucnu přestali splňovat tato kritéria, měli být zbaveni svého zaměstnání.

Pokud by biskup měl za to, že v některé ze škol, které se nacházejí v jeho diecézi, není řádně postaráno o výuku náboženství, mohl k jejímu učitelskému sboru připojit jednoho ze svých kněží, aby přednášel žákům katechismus.

Rovněž školní inspektoři, ač formálně ustanovováni do svých funkcí císařem, mohli být jmenováni pouze z okruhu osob navržených místně příslušným biskupem.

Dohled církve nad učiteli obecných škol a školními inspektory, který do té doby vykonávaly orgány státu, byl potvrzen také čl. I. preambule konkordátu. Císařství rakouské se zavázalo, že tuto kontrolu zajistí vydáním série školských zákonů ve všech svých zemích. Pokud ovšem v některých z nich již před nabytím účinnosti konkordátu církve tuto pravomoc měla, přirozeně zůstal zachován současný stav.

Postavení věřících jiných konfesí ve školství se konkordátem stalo velice složité. Jejich působení jako učitelů na státních a privátních školách, kde by žáci byli katolíci, bylo vyloučeno. Mohli vést výuku maximálně ve vzdělávacích ústavech, jejichž zřizovatelem byl nekatolík nebo některá nekatolická církev, popř. příslušník židovské obce nebo sama židovská obec, těch však bylo např. v zemích Koruny české s výjimkou Těšínska, Valašska, východních Čech a Polabí poměrně málo. Protože v době, o niž hovoříme, tvořili evangelíci

⁵⁰ čl. VII. konkordátu

⁵¹ čl. VIII. konkordátu

a židé dohromady jen necelých 5 % české populace⁵² a žili spíše v diaspoře, byli tedy často odkázáni na státní školy, na nichž museli pociťovat s nelibostí, jak je výuka silně prodchnuta katolickým učením. Dlužno dodat, že postavení protestantů v oblasti školství nezměnil ani císařský patent č. 41/1861 ř.z., který v jiných ohledech znamenal pozitivní posun v oblasti svobody náboženského přesvědčení.

Na veřejných nebo neveřejných školách mohl teologické obory a náboženství přednášet a katechezi provádět výhradně ten, kdo obdržel od biskupa příslušného církevního okrsku kanonickou misi. Ta mohla být odvolána, pokud to uznal biskup za nutné. Součástí rozhodnutí o odvolání nemuselo být podle konkordátu odůvodnění. Veřejnými profesory bohosloví a učiteli katechetiky se mohli stát pouze ti, kdo kromě udělení posláním a zmocnění od biskupa, pro jejichž získání byli povinni osvědčit svoji neporušenou katolickou víru a zbožnost, doložili také znalost daného oboru. Biskupský souhlas k výuce teologie vyžadovalo také působení při vzdělávání budoucích kněží v semináři. K získání doktorátu teologie, popř. kanonického práva, bylo nutné složit zkoušku před komisí, přičemž polovina jejích členů byla jmenována příslušným biskupem (čl. VI. konkordátu). Tato ustanovení konkordátu byla převzata ze zákona č. 157/1850 ř.z.

Jako další opatření na ochranu katolické víry, které se částečně týkalo školství, lze označit také dohled, který prováděli arcibiskupové, biskupové a všichni ordináři nad vydáváním knih. Tito církevní hodnostáři byli oprávněni na základě společných konzultací označovat knihy s obsahem odporujícím katolickému učení nebo mravům. O jejich stažení z veřejnosti se měly postarat světské orgány. K provedení této povinnosti měl přitom stát použit všech účelných prostředků (čl. IX. konkordátu).

⁵² Věřící katolického vyznání měli podle sčítání lidu, které se konalo v roce 1857, mezi obyvatelstvem na území tehdejšího Českého království, Moravského markrabství a ve Slezském vévodství drtivou převahu. Ke katolické církvi západního ritu se hlásilo 6 782 771 osob, řeckokatolíků bylo 45, což představovalo 95,3 % z celkem 7 118 773 obyvatel zemí Koruny české. Počty členů ostatních církví a náboženských společností jsou uvedeny níže (číslo v závorce vyjadřuje procentuální zastoupení dané konfese v populaci). V roce 1857 žilo v českých zemích 131 148 židů (1,8 %), 113 199 evangelíků augšpurského vyznání (1,6 %), 91 519 evangelíků helvetského vyznání (1,3 %), 52 pravoslavných a 39 osob jiných vyznání. Zcela neznámý byl tehdy ještě fenomén ateizmu. (srov. Srb, Vladimír. Tisíc let obyvatelstva českých zemí. Praha 1998, <http://snem.cirkev.cz/download/Srb.htm>, str. 9)

CÍRKEVNÍ MAJETEK

Katolické církvi konkordát potvrdil, že je oprávněna na území Rakouského císařství vlastnit majetek, a to jak věci movité, tak i nemovitosti. To jí bylo zaručeno nejen pro majetek, který již v současné době vlastní, ale i pro takový, který by v budoucnu získala jakýmkoli zákonným způsobem (čl. XXIX. konkordátu). Rokem 1855 tak padla osvícenecká idea práva státu jako vlastníka církevního majetku (*ius supremi dominii*), který jej pouze z vlastní vůle propůjčuje katolické církvi a kdykoliv jí jej může odejmout. Ačkoli to není výslovně řečeno, stát se také zřekl toho, že by vlastnická práva církve někdy omezil amortizačními zákony, tedy že by vydal právní normy obsahující zákaz nabývat majetek církevními institucemi nebo již získaný majetek rozmnožovat, jak to v minulosti provedli Leopold I. reskriptem ze dne 21. září 1660 a Marie Terezie patentem „*Pragmatica perpetua*“ ze dne 26. srpna 1771. Tyto „*starší, církvi nepříznivé, byly opětně prohlášeny za zrušeny v konkordátním čl. 35.*“⁵³

Spravovat církevní majetek mohli jen ti, kterým toto oprávnění přiznávaly normy kanonického práva. Stát jako ten, kdo „*milostivě poskytuje a bude poskytovat k úhradě církevních potřeb z prostředků veřejných,*“⁵⁴ si pouze vymínil, že správce církevního majetku jej nesmí zcizit nebo zatížit značným věcným břemenem bez souhlasu panovníka Rakouského císařství nebo jeho zmocněnce. Toto právo vůči správci církevního jmění měl také papež, popř. ten, koho pověřil, a to ve stejném rozsahu jako rakouský císař. Pokud nebyl dán souhlas obou, byl právní úkon, znamenající zmenšení církevního jmění, považován za nulitní od samého počátku. Apoštolský stolec mohl navíc ještě zakázat rušení nebo spojování církevních nadačních fondů, aniž by tím byly dotčeny dekrety tridentského koncilu, které v některých případech toto oprávnění přiznávaly diecézním biskupům (čl. XXIX. konkordátu).

Rovněž užívat církevní majetek mohl výhradně ten, komu toto právo přiznala katolická církev, a to poté, co taková osoba byla jmenována nebo navržena na místo spojené s beneficiem (čl. XXVII. konkordátu).

⁵³ Pejška, Josef. Církevní právo I. Praha, Československá akciová tiskárna 1937, str. 162

⁵⁴ čl. XXX. konkordátu

Konkordát také řešil poměrně palčivý problém, který od osmdesátých let 18. století kalil vztahy mezi středoevropskou habsburskou monarchií a církví, totiž spor o náboženské a jim podobné studijní fondy. Náboženské fondy byly založeny kabinetními listy císaře Josefa II. z 27. února a 11. března 1782, aby jménem státu spravovaly majetek, který byl sekularizován klášterům, zrušeným za jeho vlády. „*Fondy měly nahradit nedostatek obročí (beneficií) a fabričních fondů (záduší), které v té době již málokdo ze soukromých osob byl ochoten darovat na zakládání a vydržování nových farností v místech, kde došlo v důsledku hospodářského rozvoje (umožněného též zrušením nevolnictví) k demografickým změnám (ke vzrůstu počtu obyvatel).*“⁵⁵ Ač z jejich finančních prostředků byl financován vznik celé řady nových farností a biskupství (České Budějovice), na řízení náboženských fondů neměla církev žádný vliv a nemohla tudíž zabránit ani jejich zmenšování prodejem celé řady statků, které tvořily jejich hmotný substrát (v zemích Koruny české šlo např. o panství Košumberk, Plasy, Obřany, Zbraslav, Nebužely, Velehrad, Pecka a celou řadu dalších). Ztráty utrpěl také studijní fond, určený zejména na podporu katolického školství.

Konkordát stanovil, že „*majetky, z nichž pozůstává náboženský a studijní fond, jsou podle svého původu vlastnictvím církve a budou jménem církve spravovány.*“⁵⁶ Nad správou náboženského fondu měli provádět dohled rakouští biskupové, a to v mezích směrnice, jenž měla být předmětem dohody mezi státem a Svatým stolcem. Oba tyto subjekty mezinárodního práva měly také po předchozí konzultaci určit, jakým způsobem budou výnosy z náboženského fondu rozděleny mezi církevní právnické osoby, k úhradě bohoslužebných nákladů, k podpoře studia v seminářích a na ostatní nutné potřeby církve.

Protože díky ne příliš kvalitní správě státu před rokem 1855 byl systém hospodaření náboženského fondu deficitní, zavázal se František Josef I., že bude přispívat ze státního rozpočtu na úhradu tohoto schodku, což ostatně rakouský stát činil již předtím, než konkordát nabyl účinnosti, ba dokonce že

⁵⁵ Tretera, Jiří Rajmund. Stát a církev v České republice. Kostelní Vydří 2002, Karmelitánské nakladatelství, str. 24

⁵⁶ čl. XXXI. konkordátu

v budoucnu tuto podporu ještě zvýší. Výši konkrétní sumy nebo alespoň způsob jejího výpočtu však konkordát neobsahoval.

Do náboženského fondu měly podle čl. XXXII. konkordátu také připadat výnosy uprázdněných obročů v těch případech a v těch zemích mocnářství, kde to dosud bylo zvykem, a také příjmy z neobsazených biskupství a opatství v zemích Koruny uherské, s nimiž do té doby disponoval panovník.

Pokud v některé z částí Rakouského císařství do roku 1855 nebyl náboženský fond zřízen, mělo dojít k vytvoření smíšené komise složené ze zástupců státu a církve, jejíž správní obvod by se kryl s hranicemi diecézí. V rámci tohoto obvodu církevní správy byla tato komise pověřena jednak správou majetku biskupství, jednak také všech ostatních beneficí, a to po dobu, po kterou zůstávaly tyto instituce neobsazeny. Režim činnosti komisi měl být upraven statutem vydaným na základě dohody papeže a císaře.

Oproti úpravě nakládání s prostředky náboženského fondu byla právní úprava správy studijního fondu, spravujícího především někdejší majetek Tovaryšstva Ježíšova zestátněný po roce 1773, velice stručná. Čl. XXXI. konkordátu pouze stanovil, že příjmy z něj budou určeny výlučně na podporu katolického školského systému.

Protože v důsledku změn v Rakouském císařství během revolučních let 1848 až 1849 došlo v drtivé většině korunních zemí ke zrušení desátků, odváděných v reálné nebo naturální formě, a to patentem z 29. listopadu 1849, a protože „vzhledem ke zvláštním okolnostem není možné plnění desátku v celém císařství obnoviti,⁵⁷“ přislíbila vláda katolické církvi odškodné ve formě poukázání výnosů státních nemovitostí nebo státních dluhopisů. Papež tento nový systém akceptoval s ohledem „na veřejný pokoj, který pro náboženství má největší důležitost,⁵⁸“ vymínil si však „zachovati desátkovou kázeň tam, kde se dosud udržela.“⁵⁹

Ohledně vybavení farností s horším hmotným zabezpečením, jejichž duchovní správci nepobírali ani dostatečně vysokou kongruu, bylo mezi Svatým stolcem a Rakouským císařstvím v čl. XXVI. konkordátu dohodnuto,

⁵⁷ čl. XXXIII. konkordátu

⁵⁸ tamtéž

⁵⁹ Pejška, Josef. Církevní právo II. Praha, Československá akciová tiskárna 1937, str. 308

že jim budou poskytnuty dotace ze státních zdrojů. Toto opatření se mělo týkat jak katolických farností římského ritu, tak i východního obřadu (řeckých a arménských uniatů). Výše uvedené ustanovení se ovšem nevztahovalo na církevní právnické osoby, nad nimiž vykonávala patronátní práva sama katolická církev a její organizační složky nebo subjekt soukromého práva. Stát měl v případě světských a církevních patronátů zakročit pouze v případě, pokud patron neplnil řádně a včas své povinnosti, a to tím způsobem, že by učinil veškerá opatření nutná k tomu, aby povinná strana zjednala v této věci nápravu.

Podrobnější úpravu dispozice s církevním majetkem obsahovalo na konkordát z roku 1855 navazující nařízení říšského ministerstva kultu a vyučování č. 162/1860 ř.z., které upravovalo problematiku zcizení a zatížení jmění katolických kostelů, obročí a duchovních institutů.

Tento podzákoný právní předpis, který nebyl členěn na články nebo paragrafy, zakazoval, aby církevní majetek byl zcizen, značně zatížen nebo zbaven zajištění, aniž by předtím byl získán souhlas příslušných orgánů církevních a státních. Z tohoto pravidla existovala výjimka – církev o dispozici se svým majetkem mohla svobodně sama (bez vyžádání kladného stanoviska státních orgánů) rozhodovat v případě, že hodnota předmětu dispozice nepřesahovala 100 zl. nebo měl-li *„církevní majetek stížen býti v rozsahu nevelkém; to znamená nejvýše do 1 000 zl., nebo má býti dán do nájmu nebo pachtu, ale ne déle než tři léta a neobsahuje-li podmínku, že činže nebo pacht více než-li rok napřed placeny býti mají.“*⁶⁰

Přesahovala-li hodnota církevního majetku, který měl být předmětem právního úkonu, výši 100 zl., nebo se pozemky, obytné budovy nebo oprávnění zastavovala na dobu delší nežli tři roky, nebo když se smluvní strany shodly, že nájem nebo činže se má platit na dobu delší nežli jeden rok předem, dávalo souhlas s právním úkonem jménem císaře místodržitelství. To mělo povinnost vyrozumět o podání žádosti příslušného diecézního biskupa, *„kterýž vždy dobré své zdání, jakož i dobrozdání patronovo musí zemské vládě předložiti.“*⁶¹ Pokud dal biskup k zatížení souhlas, mohl zemský

⁶⁰ Henner, K. Právo církevní. Praha, Všehrd 1913, str. 780

⁶¹ tamtéž

úřad povolit zatížení církevního majetku v ceně do 15 000 zl., resp. pacht církevního majetku nebo jeho nájem na dobu určitou do 15 let, nebo jeho zcizení, pokud jeho hodnota nepřesahovala 8 000 zl. Nařízení určovalo, že *„pokud biskup žádost nepodpořil, nebo se jednalo o vyšší sumu nebo pachtovní či nájemní smlouva měla delší dobu trvání, je tedy věc postoupena ministerstvu kultu a vyučování.“*⁶² To muselo, pokud cena movité nebo nemovité věci přesahovala 20 000 zl., nebo šlo-li o její zatížení vyšší než 40 000 zl., nebo o její nájem či pacht na dobu delší než 30 let, vyžádat rovněž kladné stanovisko císaře, jinak prodej, darování nebo jiné dispozice s církevním majetkem byly vyloučeny.

Další prováděcí právní předpis, totiž nařízení č. 175/1860 ř.z., stanovoval, že *„knihovní vklad práv obtěžujících statky církevní státi se může jenom na základě výslovného prohlášení místodržitelství, že učiněno bylo zadost všem předpisům o zcizení a zavazení majetku církevního.“*⁶³

Zcizení nebo zatížení církevního jmění, k němuž byl získán souhlas státní správy, *„však mohlo být uskutečněno až teprve poté, kdy bylo připojeno potvrzení, že Svatý stolec, případně jeho zmocněnec, udělil povolení k příslušnému prodeji nebo zatížení,“*⁶⁴ bylo-li ho zapotřebí.

⁶² nařízení č. 162/1860 ř.z.

⁶³ Henner, K. Právo církevní. Praha, Všehrad 1913, str. 781

⁶⁴ nařízení č. 162/1860 ř.z.

PRVNÍ SÉRIE KVĚTNOVÝCH ZÁKONŮ (1868)

Již záhy po ratifikaci konkordátu Rakousko prokázalo, že není příliš spolehlivým smluvním partnerem. Ve významné části monarchie, zemích svatoštěpánské koruny, „*nebyl konkordát uznán a praktikován přesto, že právě v této době byly s pozdějším Předlitavskem spojeny v unitární stát. Možnost vymáhání platnosti konkordátu v Uhrách zanikla úplně po r. 1860, resp. po judexkuriální konferenci v r. 1861.*“⁶⁵

Úmluva s Vatikánem rozdělila rakouskou společnost do dvou nesmiřitelných táborů. „*Vysoká šlechta, malá buržoazie a selský stav, to byly vrstvy vždy naladěné proti revoluci, které konkordát uvítaly. Zbytek josefínských úředníků, kteří byli ještě ve službě, a především liberální strana, která byla na vzestupu, se stali protivníky této smlouvy.*“⁶⁶ Reakci liberálních kruhů na existenci mezinárodní smlouvy s Apoštolským stolcem výstižně popisuje jeden ze současníků – „*ihned zdvihli nehorázný pokřik, jakoby strašné to slovo konkordát kdož ví jakým neštěstím pro Rakouskou říši bylo; nerozumným lidem namlouváno, že prý nyní začne vláda kněžská, že zase bude zaveden desátek a robota, kacíři na hranicích pálení a t. p.*“⁶⁷ Že šlo o naprosto vylhané hrozby, ukázal čas. Jako nástroj k získání podpory pro politické cíle však byly úspěšné.

Drtivá porážka od Pruska, kterou utrpělo Rakouské císařství v roce 1866 u Hradce Králové, a provedení státoprávního vyrovnání s Uherským královstvím, zdůrazněné změnou názvu státu na Rakousko-Uhersko, znamenalo zásadní rekonstrukci samotných základů monarchie. Předlitavskou a zalitavskou část říše od roku 1867 spojovala pouze osoba panovníka a několik vysokých státních úřadů (ministerstvo zahraničních věcí, financí a války). V politické koncepci habsburské podunajské monarchie došlo k odklonu od dosud spíše konzervativního stylu vlády a k výraznému posunu směrem k liberalizmu.

Dne 21. prosince 1867 přijala předlitavská říšská rada soubor několika základních zákonů, které byly později nazvány „*prosincová ústava.*“ Za

⁶⁵ Malý, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, Linde 1999, 2. vydání, str. 229

⁶⁶ Holler, Gerd. Žofie. Matka Františka Josefa I. Praha, Brána 1997, str. 215

⁶⁷ Borový, Klement. Dějiny diecése pražské. Praha, Dědictví svatojanské 1874, str. 455

nejdůležitější část konstituce lze bezesporu označit zákon č. 142/1867 ř.z., o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených. Jeho čl. 14 garantoval každému úplnou svobodu víry a svědomí a stanovil, že požívání občanských a politických práv nesmí záviset na příslušnosti k jakékoli konfesi. Prosincová ústava dále rozdělila církve a náboženské společnosti do dvou kategorií – na zákonem uznané a zákonem neuznané. Ty, které byly zákonem uznány (do této kategorie patřily v roce 1867 církve katolická ritu římského, řeckého a arménského, dále pak církve evangelická augšpurského vyznání, církve evangelická helvetského vyznání, církve pravoslavná, církve arménská, židovská náboženská obec a menší náboženské společnosti lipovanská a mennonitská), měly právo „náboženství společně a veřejně provozovati, své záležitosti vnitřní a své moci pořádati a spravovati, ústavy, fundace a fondy ku potřebám náboženství, vyučování a dobročinnosti ustanovení držeti a jich užívatí,⁶⁸ nicméně každá z nich byla, „jako každá společnost, poddána obecným zákonům státním.“⁶⁹ Zákonem neuznané církve a náboženské společnosti neměly zdaleka taková oprávnění, jejich členům byl alespoň povolen soukromý výkon jejich víry, pokud nebyl v rozporu se zákonem nebo mravy.

Zcela v rozporu s konkordátem, zejména jeho čl. V., VII. a VIII., byl čl. 17 zákona o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených, který stanovil, že pouze stát je oprávněn vykonávat řízení a dozor nad soustavou všech škol na svém území. Další, poněkud méně nápadné ustanovení čl. 6 výše citovaného právního předpisu, mířilo potenciálně proti nedotknutelnosti církevního majetku, zaručené čl. XXIX. konkordátu, neboť upravovalo možnost omezit vlastnická práva nebo provést vyvlastnění z důvodu veřejného zájmu.

Některé výše zmíněné články prosincové ústavy sice odporovaly znění konkordátu, ale neznamenalý okamžitou změnu, neboť bez prováděcích právních předpisů byla jejich formulace poměrně dost obecná. Nicméně bylo pouze otázkou času, kdy předlitavská část Rakouska-Uherska přistoupí

⁶⁸ čl. 15 zákona č. 142/1867 ř.z.

⁶⁹ tamtéž

k příslušným novelám svého právního řádu, které výrazně oslabí pozici katolické církve ve státě.

První větší úder na konkordát z roku 1855 provedlo Předlitavsko v roce 1868, kdy obě sněmovny říšské rady vydaly soubor tří zákonů (č. 47,48,49/1868 ř.z.), které byly později nazvány „květnovými“ podle období, v němž byly přijaty. Příslušnému legislativnímu procesu nepředcházela konzultace mezi Vatikánem a císařskou vládou, jež měla podle čl. XXXV. konkordátu následovat v případě, že v budoucnu vznikne problém s jeho plněním. Tím byla tato mezinárodní smlouva, ač formálně stále účinná, předlitavskou částí Rakouska-Uherska jednostranně hrubě porušena.

Zákon č. 47/1868 ř.z., jímžto se obnovují nařízení druhé kapitoly obecného zákona občanského o manželském právě katolickém, přidává se moc soudní u věcech manželských katolíků se týkajících k soudům světským a ustanovuje se, kdy se může sňatek manželský předsevzítí před úřady světskými, nabyt účinnosti dne 25. května 1868. Tato právní norma rušila císařský patent č. 185/1856 ř.z. ze dne 8. října 1856, který nabyt účinnosti 1. ledna 1857 a který se vázal ke konkordátu (čl. I zákona č. 47/1868 ř.z.). Jako náhrada za zrušený právní předpis se pro katolíky stala opět závazná druhá hlava ABGB. Dále na základě zákona č. 47/1868 ř.z. přešla soudní pravomoc v manželských věcech osob katolické víry z duchovních soudů na soudy státní (čl. III zákona č. 47/1868 ř.z.). Přejícná ustanovení zákona č. 47/1868 ř.z. pak stanovila, že platnost manželství uzavřených na základě patentu č. 185/1856 ř.z. měla být posuzována podle tohoto patentu a nařízení vydaných na jeho základě, avšak v případě rozluky, rozvodu a prohlášení manželství za neplatné, pokud k uzavření manželství došlo v období od 1. ledna 1857 do 25. května 1868, bude obligatorně přihlíženo k ABGB. Všechna soudní řízení, která byla před dnem nabytí účinnosti zákona č. 47/1868 ř.z. v manželských věcech zahájena v první nebo druhé instanci duchovními soudy, měla být podle čl. IV § 4 zákona č. 47/1868 ř.z. dokončena světskými justičními nebo správními orgány.

Další změnou, kterou zavedl zákon č. 47/1868 ř.z., bylo umožnění subsidiárních civilních sňatků pro katolíky. Tento institut mohli snoubenci využít v případech, kdy duchovní správce odmítl udělit souhlas k uzavření manželství

„z příčiny nějaké, která v zákonech státních není uznána za překážku.“⁷⁰ V případě občanského sňatku se příslušným orgánem s pravomocí ohlašovat manželství a přijímat slavnostní souhlas snoubenců s uzavřením sňatku stal c. k. politický okresní úřad, popř. obecní úřad statutárních měst, v jehož správním obvodu měl sídlo katolický duchovní správce, který odepřel souhlas s uzavřením sňatku. Budoucí manželé byli povinni příslušnému správnímu orgánu doložit nesouhlas zástupce církve, a to buď jeho písemným zamítavým stanoviskem, nebo svědectvím dvou mužů, kteří nebyli zbaveni způsobilosti k právním úkonům a kteří měli bydliště v daném správním obvodu. Nebyli-li alespoň jeden z těchto důkazů proveden, vyzval správní orgán duchovního, aby vykonal ohlášky či svatební obřad, nebo aby oznámil, proč tyto úkony nechce provést. V případě, že duchovní neodpověděl ve lhůtě osmi dnů od doručení výzvy k vyjádření nebo odpověděl zamítavě z důvodů, které světské právo neznalo, ohlášky a sňatek vykonal ihned politický úřad po předložení dalších náležitostí, které předepisoval ABGB nebo jiné zákony státu (čl. II § 2 zákona č. 47/1868 ř.z.). Manželé, kteří uzavřeli sňatek před orgány státu, mohli požádat, aby „*správce duchovní té konfesí, ku které manžel neb manželka náleží, jejich manželství dal církevní požehnání,*“⁷¹ nicméně příslušný katolický farář provedení tohoto bohoslužebného úkonu byl oprávněn odmítnout.

Zákon č. 47/1868 ř.z. dále obsahoval právní úpravu civilního manželského práva, zejména co se týče ohlášek, úředních záznamů o existenci manželství a také problematiku rozvodu. Tato ustanovení však již neřešila vztah mezi státem a církví.

Na základě § 1 zákona č. 48/1868 ř.z. byla výuka na školách odebrána z kompetence církve (aniž to bylo výslovně konstatováno) a svěřena do výlučné pravomoci státu. Stát vykonával na základě § 9 zákona č. 48/1868 ř.z. nejvyšší správu a dohled nad vyučováním ve školách prostřednictvím ministerstva vyučování.

Jedinou oblastí ve školství, která byla ponechána dohledu katolické církve, zůstalo pouze vyučování náboženství na obecných a středních školách zřízených státem, zeměmi nebo obcemi, a to výhradně pro vlastní věřící. Jiné

⁷⁰ čl. II zákona č. 47/1868 ř.z.

⁷¹ čl. II § 11 zákona č. 47/1868 ř.z.

církvě a náboženské společnosti byly na vzdělávacích zařízeních tohoto typu oprávněny vést výuku náboženství podle svých věroučných systémů (§ 2 zákona č. 48/1868 ř.z.). Tím byla do rakouského právního řádu promítnuta zásada stanovená čl. 17 zákona o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených.⁷²

Umožněna byla rovněž úplná svoboda soukromého vyučování, k němuž si každý mohl zvolit vychovatele a učitele jakékoli konfese, aniž by mu v tom kdokoli bránil (§ 6 zákona č. 48/1868 ř.z.).

Katolická církev ztratila možnost ovlivňovat, kdo bude na státních školách vyučovat, neboť nový zákon stanovil, že učitelského úřadu „*dojítí mohou všichni občané státní, kteří spůsobilost svou k tomu dle zákona prokáží.*“⁷³ Jedinou výjimku tvořilo vyučování katolického náboženství – tuto činnost mohla vykonávat pouze fyzická osoba, která splnila požadavky náležitého vrchního náboženského úřadu, tedy příslušného biskupství. Tomu také zákon č. 48/1868 ř.z. umožňoval schvalovat používání učebnic k výuce náboženství nebo jejich užívání nepovolit.

Systém zavedený zákonem č. 48/1868 ř.z. připouštěl, aby každá církev nebo náboženská společnost mohla zřídit a provozovat z vlastních zdrojů školy k vyučování mládeže té které náboženské denominace; tyto vzdělávací ústavy však byly povinny řídit se právním řádem Předlitavska. To, kdo mohl učit na církevních školách, řešil jejich statut. Církevní školy, pokud hodlaly působit jako veřejné, musely splnit všechny povinnosti, které pro provozování školského zařízení požadovalo státní právo. Církevní vzdělávací soustavy mohli podle § 5 zákona č. 48/1868 ř.z. využívat i členové církve nebo náboženské společnosti s vyznáním odlišným od vyznání zakladatele školy.

V každém království nebo zemi Předlitavska byla za účelem správy školství zřízena podle § 10 zákona č. 48/1868 ř.z. zemská školní rada, v každém okrese okresní školní rada a na úrovni obce místní školní rada. Rozdělení země na školní okresy mělo být provedeno právním předpisem vydaným příslušným zemským sněmem. Ten také měl určit přesněji, jakým

⁷² čl. 17 zákona č. 142/1867 ř.z.: „*O vyučování náboženství ve školách přísluší péči míti církvi neb společnosti náboženské, již se dotýče.*“

⁷³ § 6 zákona č. 48/1868 ř.z.

způsobem budou vytvořeny zemské, okresní a místní školní rady a jaký bude rozsah jejich působnosti. Ustanovení § 12 č. 48/1868 ř.z. jen rámcově stanovilo, že členy zemské školní rady jsou úředníci politického řízení zemského, delegáti zemského výboru, duchovní všech konfesí v zemi a také lidé s odbornými znalostmi školské problematiky, předsedou je ze zákona místopředseda nebo zemský správce, popř. jeho náměstek. Ustanovení § 13 č. 48/1868 ř.z. připouštělo, aby do zemské školní rady byli povoláni také zástupci významnějších obcí, pokud tak stanovil právní předpis vydaný příslušnou zemí.

Kompetence dosavadních duchovních a světských školních správních orgánů byla přenesena s výjimkou výuky náboženství na nově vytvořené.

Poslední s první série květnových zákonů z roku 1868 byl zákon č. 49/1868 ř.z., kterým se upravovaly mezináboženské poměry státních občanů.

Děti rodičů, kteří byli stejného vyznání, následovaly ve víře své rodiče. V případě smíšených manželství následovali synové náboženství otce a dcery náboženství matky, pokud smlouva mezi manžely nestanovila jinak. Konfese dětí narozených mimo manželství se řídila náboženstvím matky. V případě, že nešlo aplikovat ani jedno z výše uvedených ustanovení, určil náboženství dítěte ten, kdo jej vychovával. Jakékoli reversy, které byly určeny duchovním a které stanovovaly, v jaké víře má být dítě vychováno a vyučováno, byly prohlášeny za neplatné (čl. 1 zákona č. 49/1868 ř.z.).

Na květnové zákony z roku 1868 reagoval velice ostře Pius IX. Dne 22. června 1868 sdělil členům papežské tajné konzistoře, používaje pro svou osobu tehdy obvyklého majestátního plurálu, toto stanovisko:

„Vizte tedy, ctihodní bratři, jak zavržení a odsouzení hodné jsou ony ohavné zákony vydané rakouskou vládou, které nejvyšší měrou porušují učení katolické církve, její nejdůstojnější práva, její autoritu a řád Boží, jakož i moc apoštolské stolice, ba samotné právo přirozené. Vedeni obavou o církev ve všech jejích záležitostech, o církev takovou, jakou nám Kristus, náš Pán, předal, pozdvihujeme svůj apoštolský hlas v tomto vznešeném shromáždění a z moci naší apoštolské autority zavrhneme a odsuzujeme uvedené zákony

jako celek i v jednotlivostech a všechno, co v těchto, jakož i v ostatních věcech proti právům katolické církve rakouskou vládou jest nařízeno, učiněno nebo jakkoliv ustanoveno. Z moci téže autority prohlašujeme tyto zákony včetně důsledků, které z nich plynou, za zcela nicotné a navždy neplatné.“⁷⁴

Nutno ovšem konstatovat, že drtivá většina představitelů katolické církve v Předlitavsku nemínila císaři, vládě a říšské radě klást odpor a omezila se na vznesení formálních protestů, aniž by je podpořila nějakou akcí. Do opozice proti květnovým zákonům z roku 1868 se postavil z hierarchů pouze linecký biskup František Josef Rudigier. Ten nejenže prohlašoval konkordát z roku 1855 závazným ve všech jeho částech a odmítl státním orgánům postoupit spisy ve věcech manželství katolíků, jak mu to ukládalo ustanovení čl. IV § 4 zákona č. 47/1868 ř.z., ale dokonce se odvážil ve svém pastýřském listě adresovaném svým kněžím nařídit, aby se novou právní úpravou neřídili. Krátce poté byl zatčen a obžalován, protože porušil rakouský trestní kodex. „*Soudní tribunál odsoudil biskupa Rudigiera pro pokus trestného činu rušení veřejného pořádku k žaláři v délce 14 dní.*“⁷⁵ I když výše trestu byla spíše symbolická a František Josef I. nakonec Rudigierovi udělil milost, bylo jasné, že orgány rakousko-uherské monarchie nemíní v budoucnu s církví diskutovat.

⁷⁴ Vachová, Brigitte – Pohl, Walter – Vocelka, Karl. Habsburkové. Historie jednoho evropského rodu. Praha. Grafoprint-Neubert 1996, str. 422

⁷⁵ Wandruszka, Adam a kol. Die Habsburgmonarchie 1848-1918. Band IV. Die Konfessionen. Wien, Der österreichischen Akademie der Wissenschaften, str. 48

KONEC ÚČINNOSTI KONKORDÁTU

K radikálním změnám v západní společnosti, nastartovanými po roce 1789 francouzskou revolucí, církev jakoby zaujala defenzivní stanovisko. Je to pochopitelné, protože představitelé evropského osvícenství a směrů od něho odvozených nijak neskryvali své v lepším případě rezervované, ale spíše vyloženě nepřátelské stanovisko k víře, zejména katolické. Církev pak musela ve snaze zachránit, co se zachránit ještě dá, přistoupit k zpřesňování a vyjasňování věroučných otázek, k označování názorů, které byly v rozporu s katolickým učením, k uzavírání dohod s vládami států, ve kterých působila, a k větší centralizaci. Papež Pius IX. byl přímo zosobněním všech těchto trendů. Jak již bylo řečeno výše, zažil v letech 1848 až 1850 důsledky revoluce přímo v Římě a tato zkušenost nepochybně poznamenala celý jeho pontifikát.

V roce 1854 slavnostně vyhlásil dogma o tom, že Panna Maria byla svými rodiči počatá, aniž by se jí dotkla dědičná vina. V roce 1864 pak vydal encykliku „*Quanta cura*“, jejíž příloha „*Syllabus*“ obsahovala odsouzení osmdesáti dobových názorů, které považoval za omyl a mezi které patřily mj. panteizmus, naturalismus, indiferentizmus, socializmus, komunizmus a v neposlední řadě celá série teorií na postavení církve ve státě. Mezi jinými *Syllabus* zavrhl i následující myšlenku:

„Občanská vláda má moc slavné smlouvy (vůbec konkordáty) o vykonávání práv k svobodě církevní příslušných uzavřené s apoštolskou Stolicí, bez jejího vědomí, ano i kdyby odporovala, zrušiti, za neplatné prohlásiti a neplatnými učiniti.“⁷⁶

Nemohlo být pochyb, že toto papežské stanovisko nepotěšilo ani jednu z vlád všech zemí světa. Hlavní myšlenkové proudy devatenáctého století, především na osvícenství navazující liberalizmus, si velice zakládaly na svrchovanosti státu, který je naprosto nezávislý na veškerých vnějších vlivech, tedy i na církvi. Tato teze v Evropě platila dvojnásobně, a to nejen v zemích, kde katolíci tvořili menšinu, popř. se v nich vůbec nevyskytovali (Rusko, Skandinávie, Dánsko, Spojené království), ale i v těch, kde tvořili absolutní

⁷⁶ Pius IX. *Syllabus*. čl. 43, in: http://www.katro.info/dk_01.htm

nebo přesvědčivou majoritu (Itálie, Francie, Rakousko-Uhersko, Portugalsko, Španělsko), ba se zdá, že právě tyto státy se chovaly vůči církvi hůře než státy většinově protestantské nebo pravoslavné. Například téměř stoprocentně katolické Sardinské království zabralo v roce 1860 drtivou většinu církevního státu a papeži ponechalo pouze nevelikou državu v bezprostředním okolí Říma, která nebyla okupována pouze proto, že ji chránila francouzská posádka.

Klasickou ukázkou toho, jak hodně stát bere v úvahu výše citovanou tezi Pia IX. o zavrženíhodnosti zrušení konkordátu nebo jeho části, předvedla vláda předlitavské části Rakousko-Uherska již vydáním květnových zákonů v roce 1868. Navíc vládnoucí liberální kruhy se netajily přáním smést i zbytky konkordátu z roku 1855, jejichž ustanovení nebyla zákony č. 47, 48 a 49/1868 ř.z. dotčena. Záminka k vypovězení příslušné mezinárodní smlouvy se Svatým stolcem na sebe nedala dlouho čekat.

Pius IX., hodlaje s konečnou platností vhodným způsobem definovat postavení papežského úřadu v církvi, svolal po více než 300 letech na rok 1869 do Říma ekumenický koncil. Papeži nešlo ani tak o jeho primát, o němž nebylo sporu, jako spíše o jeho vztah ke kolegiu všech katolických biskupů. O této otázce probíhala v té době poměrně závažná debata, zvláště ve Francii a v německy mluvících zemích (v popředí stál církevní historik Ignaz von Döllinger). Diskuse měla i krajní extrémní od úplného odmítání papeže až k ultramontanizmu, tj. příliš přepjatému zdůraznění jeho moci a autority.

Když se nakonec první vatikánský koncil sešel, přijali církevní otcové dne 18. července 1870 dogmatickou konstituci „*Pastor aeternus*“, jejíž hlava IV. obsahovala definici neomylnosti papeže. Toto dogma bylo odsouhlaseno „*po dlouhé debatě a v podmíněné podobě, která papeže zprošťovala omylu jen v záležitostech víry a morálky formulovaných ex cathedra.*“⁷⁷

Ač navržený program zasedání koncilu byl poměrně obsáhlý, jeho projednávání přerušily mezinárodní události. Roku 1870 vypukla prusko-francouzská válka a Francie odvolala z Říma svoji posádku, aby posílila svou armádu čelící pruské agresí. Toho využilo Italské království a téměř bez boje v září 1870 obsadilo Řím. Papež Pius IX. „*zvolil v nově nastolených poměrech*

⁷⁷ Johnson, Paul. Dějiny křesťanství. Brno, CDK 1999, str. 369

*krajně zdrženlivé postoje. Odmítl garanční zákon (1871), který papeži zaručoval nedotknutelnost, rentu a užívání vlastních paláců i letního sídla Castel Gandolfo,*⁷⁸ prohlásil se za vatikánského vězně a až do smrti odmítal jakékoli italské návrhy o urovnání, zdůrazňuje, že se nemůže vzdát těch oprávnění, jejichž vlastníky jsou Kristus a církev.

Ztráta území nebyla jedinou ranou, která papeže v roce 1870 zasáhla. Ještě předtím v červenci roku 1870 rozhodla vídeňská vláda, že odstraní z právního řádu předlitavské části Rakouska-Uherska konkordát z roku 1855, respektive to, co z něho zbylo po vydání květnových zákonů z roku 1868. Ministr zahraničních věcí hrabě Beust zaslal dne 30. července 1870 Vatikánu depeši, kterou byla mezinárodní úmluva z roku 1855 vypovězena s odůvodněním, že druhá ze smluvních stran „*se stala jinou, a to vzhledem k vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti ve slavnostně vyhlášených závěrech v otázkách víry a mravů.*“⁷⁹ Řím toto jednostranné ukončení platnosti a účinnosti konkordátu odmítl vzít na vědomí a považoval jej až do rozpadu Rakouska-Uherska v roce 1918 za závazný ve všech jeho částech, což ovšem v praxi nemělo žádný význam.

Není pochyb o tom, že zdůvodnění výpovědi konkordátu bylo ryze účelové. Katolická církev roku 1870 byla zcela stejná jako katolická církev z roku 1855. Vyhlášení nové pravdy víry rozhodně neznamena pro církev totální změnu (je naopak znamením, že církev přistupuje odpovědně ke skutečnostem, které dříve nebyly v takové míře reflektovány), neboť teze o primátu a neomylnosti papeže v určitých věcech byla součástí katolického učení dávno před rokem 1870, byť ne v takto přesně definované podobě. Spíše se zdá, že tentýž důvod pro ukončení platnosti a účinnosti konkordátu mohl uplatnit spíše Vatikán, neboť polodemokratické dualistické liberální Rakousko-Uhersko roku 1870 (navíc bez Lombardie a Benátska, které monarchie ztratila v roce 1859, resp. 1866) mělo dost daleko k absolutistickému unitárnímu Rakouskému císařství, které v roce 1855 konkordát uzavřelo, nehledě k tomu, že o spolehlivosti tohoto smluvního partnera si po roce 1868 nemohl nikdo činit iluze.

⁷⁸ Tretera, Jiří Rajmund. Poměr státu a církve. Kanonické právo. <http://spcp.prf.cuni.cz/vyuka/obec-dej.htm>

⁷⁹ Tretera, Jiří Rajmund. Stát a církve v České republice. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2002, str. 31

Chabě zní i argumenty císaře Františka Josefa I., kterými komentoval zánik konkordátu:

„Vypovězení mi také přišlo zatěžko, ale odhodlal jsem se k němu, protože to byl nejmírnější a podle mého názoru nejsprávnější postup proti neblahým rozhodnutím Říma a protože se tím na právech a postavení církve v Rakousku nic nezmění.“⁸⁰

Několik následujících let ukázalo, že jako celá řada jiných prohlášení tohoto císaře (např. to, že se dá korunovat českým králem), ani toto není myšleno vážně. Jeho výše uvedené tvrzení, že stát nebude měnit k horšímu postavení katolické církve, se ukázalo jako další lež již v květnu roku 1874. Tehdy obě sněmovny předlitavského parlamentu, nepochybně inspirované právě probíhajícím „kulturkampfem“ v sousedním Německu, přijaly soubor několika zákonů, jejichž hlavním cílem bylo stanovit práva a povinnosti katolické církve.

Nejdůležitějším z nich byl zákon č. 50/1874 ř.z., kterým se upravují zevní poměry církve katolické. Tento právní předpis byl náhradou za konkordát, ale s tím podstatným rozdílem, že na vytvoření jeho obsahu neměla katolická církev žádný vliv. A tato skutečnost se nemohla neodrazit v jeho koncepci, jejíž stěžejní zásadou bylo nadřazení právního řádu státu nad právní systém katolické církve. *„Právo kanonické tak ztratilo povahu práva, popř. je mělo jen tam a tehdy, pokud byly jeho normy recipovány státem a jejich platnost výslovně připuštěna.“⁸¹* Tímto právním předpisem byla fakticky *„odstraněna myšlenka koordinace státu a katolické církve; koordinace předpokládá rozdělení suverenity a rovnocennost práva kanonického s právem státním.“⁸²* Princip nadřazenosti státu nad církví, který v roce 1855 konkordát odstranil, se opět vrátil. Zřejmě nejmarkantněji se projevil v samotném závěru zákona č. 50/1874 ř.z., konkrétně v ustanovení § 60, podle něhož státní správa měla dohlížet na to, aby orgány církve respektovaly všechny právní předpisy Předlitavska (nejen zákony, ale i nařízení vydaná na jejich základě). Za tím

⁸⁰ Herre, Franz. Císař František Josef I. Praha, Ikar 1998, str. 206

⁸¹ Malý, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, Linde 1999, 2. vydání, str. 227

⁸² Hobza, Antonín. Poměr mezi státem a církví. Praha, Typus 1931, str. 111

účelem mohli „úřadové užití pokut peněžitých v míře majetku přestupcovu přiměřené a jiných prostředků donucovacích dle zákona dovolených.“⁸³

Hned úvodní ustanovení zákona č. 50/1874 ř.z. zasáhla do vnitřní organizace církve (ačkoli podle názvu měl zákon upravit zevní, tj. vnější poměry katolické církve) stanovením podmínek na nositele církevního úřadu, jakož i jejich dočasných zástupců a pomocníků. Muselo jít o osoby s rakouským státním občanstvím, které byly podle právního řádu monarchie považovány za bezúhonné, morálně způsobilé a které splňovaly také případná další, státním zákonem stanovená kritéria (§ 2 zákona č. 50/1874 ř.z.). Kandidáti duchovního stavu se na svoji službu měli připravovat v seminářích a na teologických fakultách, které budou zřízeny zvláštním zákonem. Týmž způsobem měly být upraveny zvláštní požadavky na vzdělání duchovních, což státu umožňovalo – podobně jako za Josefa II. – určovat osnovy a učební plány budoucích katolických kleriků (§ 30 zákona č. 50/1874 ř.z.).

Obsazování arcibiskupských a biskupských stolců, jakož i postů kanovníků kapitul a generálních vikářů diecéze, mělo být podle ustanovení § 3 zákona č. 50/1874 ř.z. prováděno tak, jako před vydáním této právní normy. Netřeba opakovat, že na stávající nepřilíš šťastné praxi obsazování vysokých církevních hodností císařem, nejčastěji z okruhu aristokratů spojených s habsbursko-lotrinskou dynastií a vládou, se nic nezměnilo. Z tohoto pravidla byla povolena jediná výjimka – některé církevní úřady, které nevyžadovaly k obsazení jmenování císařem nebo císařský souhlas s kanonickou volbou, mohly být obsazovány tak, jak rozhodly vnitrocírkevní orgány. Světská moc však uložila v tomto případě církvi ohlašovací povinnost příslušným orgánům státní správy ve věcech duchovních záležitostí, kterým bylo vyhrazeno právo podat proti vybrané osobě odpor, pokud nesplňovala podmínky § 2 zákona č. 50/1874 ř.z. „Učiní-li tato správa odpor, nemůže se místo obsadit, ani osoba jmenovati.“⁸⁴

Rovněž ostatní církevní úřady byly podřízeny státní kuratele. Církevní úřady a prebendy, jejichž výlučným patronem byl stát nebo na jejichž patronátu měl stát účast více než 50 % a které proto byly dotovány ze státního rozpočtu,

⁸³ § 60 zákona č. 50/1874 ř.z.

⁸⁴ Pejška, Josef. Církevní právo II. Praha, Československá akciová tiskárna 1937, str. 77

z náboženského fondu nebo z jiných veřejných zdrojů, mohly být obsazeny pouze se souhlasem státních orgánů. Pokud byl patronem církevní instituce někdo jiný než císařství, tedy např. fyzická nebo právnická osoba soukromého práva nebo sám diecézní biskup, měl právo „*pojmenovati osobu, kteréž se má úřadu církevního aneb prebendy církevní propůjčiti.*“⁸⁵ Příslušný správce diecéze byl i v těchto případech povinen podle § 6 zákona č. 50/1874 ř.z. o obsazení pozice informovat správní orgány státu. Ty mohly, pokud daná osoba podle jejich zjištění nesplňovala požadavky § 2 zákona č. 50/1874 ř.z., ve lhůtě třiceti dní od chvíle, kdy jim bylo doručeno oznámení o jmenování, podat námitky, jejichž vznesení se rovnalo zákazu obsadit místo vybranou osobou. Proti námitkám se mohl biskup (nikoli tedy odmítnutý uchazeč) odvolat k ministru záležitostí duchovních. Odvolací lhůta nebyla zákonem č. 50/1874 ř.z. stanovena.

K obsazení uprázdněné farnosti, kanovníckého místa nebo jiného církevního úřadu, s kterým byl spojen výkon duchovní správy, musel být vypsán konkurz. K upřesnění podmínek konkurzu měl být na základě § 5 zákona č. 50/1874 ř.z. vydán prováděcí právní předpis, a to po konzultaci s rakouským biskupským sborem. Osoba, která v konkurzu uspěla a která splňovala všechny podmínky stanovené předlitavským právním řádem, pak mohla být příslušným biskupem uvedena v práva duchovní s tímto postem spojené, avšak „*uváděti je v příjmy s těmito úřady a prebendami spojené náleží státní správě záležitostí duchovních za účastenství biskupů a osad farních, a pokud jsou tyto úřady a prebendy postaveny pod patronátem soukromým, také za účasti církevních patronů.*“⁸⁶

V případě, že držitel církevního úřadu, popř. jeho dočasný zástupce nebo pomocník, ztratil rakouské občanství nebo spáchal jednání v rozporu s veřejným právním řádem (trestný čin urážející mravopoctnost nebo dávající veřejné pohoršení) nebo neplnil řádně své poslání a nebyl za to ze své funkce církví odvolán, byl stát oprávněn žádat, aby byl biskupem svého úřadu zbaven. Pokud sesazení nebylo provedeno v přiměřené lhůtě určené státními orgány, považovalo se místo za uprázdněné a mohlo být obsazeno někým jiným.

⁸⁵ § 4 zákona č. 50/1874 ř.z.

⁸⁶ § 7 zákona č. 50/1874 ř.z.

Situace, kdy kněz již nebyl z jakýchkoli důvodů, nejčastěji pro nemoc či stáří, schopen plně vykonávat svou službu, měla být řešena dohodou státních a církevních orgánů, a to jedním z následujících tří způsobů – buď mohl být ustanoven do duchovní správy na jeho místo dočasný administrátor (ten přirozeně musel splňovat podmínky stanovené zákonem č. 50/1874 ř.z.), nebo mu mohl být dán jiný kněz na výpomoc, nebo mohl odstoupit a přijmout místo v kněžském domově. Uprázdňení úřadu muselo být okamžitě hlášeno státním úřadům. Neobsazené místo pak bylo nutné obsadit kvalifikovanou osobou ve jednoroční lhůtě, která začínala běžet dnem uprázdňení místa, přičemž orgány státu tuto lhůtu mohly prodloužit na libovolně dlouhou dobu (§ 12 zákona č. 50/1874 ř.z.). Jakékoli smlouvy o sukcesi v držení církevního úřadu byly prohlášeny ustanovením § 13 zákona č. 50/1874 ř.z. za neplatné.

Diecézním biskupům a metropolitům přiznával § 14 zákona č. 50/1874 ř.z. právo vydávat vnitřní právní předpisy a nařízení podle norem kanonického práva, avšak pouze těch, které nebyly v rozporu s ustanoveními právního řádu Předlitavska. Biskupstvím dále ustanovení § 16 zákona č. 50/1874 ř.z. ukládalo zasílat veškeré právní akty, ať již šlo o nařízení, instrukce, pastýřské listy apod., nejvyššímu zemskému politickému orgánu dané země na vědomí. Pokud by státní orgány shledaly, že dokumenty vydané biskupem jsou v rozporu se zákonem, měly povinnost jejich publikování zakázat. Právní normy církve byly závazné pouze pro její členy a nesměly zasahovat do práv ostatních občanů státu (§ 18 zákona č. 50/1874 ř.z.). Při výkonu své pravomoci vůči svým členům nesměla katolická církev používat žádnou formu donucování, jinak by porušovala ustanovení § 19 zákona č. 50/1874 ř.z. V případě, kdyby se katolický laik cítil být dotčen opatřením biskupa nebo jiného představitele katolické církve, měl právo obrátit se „*k úřadu správnímu, kterýž, nenáleží-li věc k pořadu práva civilního nebo trestního, má pomoc opatřiti,*“⁸⁷ popř. mohl vydat předběžné opatření.

Ustanovení § 20 zákona č. 50/1874 ř.z. znovu potvrdilo, že ke zřizování nových biskupství, úpravě hranic diecézí i farností nebo jejich spojování a rozdělování, si katolická církev musí vyžádat státní souhlas.

⁸⁷ § 28 zákona č. 50/1874 ř.z.

Značnou pozornost věnoval zákon č. 50/1874 ř.z. také hmotnému zabezpečení katolického kléru. Duchovní mohl vyžadovat od svých farníků poplatky za církevní ohlášky, provedení svatebního obřadu, pohřbu, jakož i za vydání písemných potvrzení (např. dokladu o křtu, biřmování apod.). Z poplatkové povinnosti byli osvobozeni z důvodu odstranění tvrdosti ti, kdo požívali práva chudých. Výše štolových poplatků měla být upravena vládním nařízením, a to po vyslechnutí členů rakouské biskupské konference. Ačkoli to není výslovně řečeno, znění ustanovení § 24 zákona č. 50/1874 ř.z. umožňovalo biskupům kdykoli vládu Předlitavska požádat o úpravu sazeb štolových poplatků, ale na souhlas s takovou změnou nebyl právní nárok. Faktem zůstává, že až do konce monarchie zůstaly v platnosti štolové taxy z doby před rokem 1874, jejichž předmět a výše byly určeny pro jednotlivé země zvlášť. A tak například v Českém království se tyto poplatky vybíraly dál na základě nařízení Marie Terezie z 21. dubna 1747 a 30. května 1750 a Františka I. z 12. dubna 1822. Netřeba dodávat, že díky inflaci jejich reálná hodnota neustále klesala.

Podle § 25 zákona č. 50/1874 ř.z. nesmělo být nezaplacení štolového poplatku (kromě zvláštních případů) pro katolického kněze důvodem k odmítnutí udělení svátosti, svátostiny nebo provedení jiného bohoslužebného či administrativního úkonu. Avšak v případech, kdy katolický laik požadoval některou nadstandardní službu (zákon uváděl jako příklad asistenci více kněží při pohřbu), „*má se poplatek vyšší za to vycházející k požádání zaplatiti napřed,*“⁸⁸ tedy bez jakékoli úlevy. Pokud měl duchovní vydat potvrzení nebo jinou písemnost vyžadující vylepení kolku, byl rovněž oprávněn vyžadovat jeho zaplacení předem.

Porušení štolního řádu označoval § 26 zákona č. 50/1874 ř.z. jako přestupek, v závažnějších případech dokonce jako trestný čin. Jako sankce za přestupek mohla být uložena pokuta až 100 zlatých. Rozhodnutí v této věci vydával správní orgán po vyslechnutí příslušného představitele církve. Obligatorní náležitostí tohoto individuálního správního aktu musel být také výrok o náhradě škody, který byl zároveň exekučním titulem. Duchovnímu, který by se dopustil přestupku ohledně štolních poplatků opakovaně, hrozilo, že

⁸⁸ § 25 zákona č. 50/1874 ř.z.

státní orgány budou žádat, aby byl zbaven svého úřadu. Pokud byl delikt ohledně štolních poplatků více společensky nebezpečný, posuzoval ho jako přečin nebo zločin trestní soud.

Zákon č. 50/1874 ř.z. dále řešil postavení základní jednotky pastorační farnosti (zákon pro ní ovšem používal pojem „*osada farní*“). Tu tvořili podle § 35 zákona č. 50/1874 ř.z. všichni katolíci téhož obřadu s bydlištěm v územním obvodu farnosti. Právní vztahy mezi farnostmi a obcemi doznaly určitého posunu – „*všeliká správa nějaké církevní věci se týkající, kteráž v zákonech jsou přiřknuta obcím, přísluší osadám farním a všeliké povinnosti toho způsobu, kteréž v zákonech uloženy jsou obcím, náležejí na osady farní. Toliko práva patronátní mohou příslušet také některé obci místní jako obci místní.*“⁸⁹ Členové farnosti byli povinni k úhradě nákladů na provoz farnosti platit zvláštní poplatek (§ 36, § 55 a § 56 zákona č. 50/1874 ř.z.), a to formou kostelní přirážky k obecní dani. V případě sporu o to, zda je poplatek skutečně nutný, měl příslušný správní úřad naříditi tzv. „*konkurenční řízení*“, jehož cílem mělo být „*přivésti všechny účastníky k tomu, aby se shodli, jak se mají ty výlohy zapraviti.*“⁹⁰ Otázka práv a povinností farních obcí a jejich struktury měla být řešena zvláštním zákonem, který ovšem nikdy vydán nebyl a na jehož absenci poukázal mj. s odstupem 37 let od vydání zákona o zevních poměrech katolické církve také Nejvyšší správní soud ČSR.⁹¹

Notoricky se opakující konfliktní zónou mezi státem a církví byla (a stále je) otázka církevního majetku. Je pochopitelné, že normativní úprava této problematiky nemohla chybět ani v zákoně č. 50/1874 ř.z. Vzhledem k celkové koncepci zákona již předem nutno předeslat, že Rakousko-Uherská říše nemínila v této věci připustit, aby církev disponovala se svým jměním svobodně, proto jí vymezila mantinely, jež bylo nutné respektovat.

Zákon č. 50/1874 ř.z. stanovoval, že „*co se týče hospodaření s jměním církevním, jest pravidlem, že jmění církevní požívá té ochrany státní, kteréž požívají nadání obecně užitečná.*“⁹² Není pochyb o tom, že použitý pojem „*ochrana státní*“ je zaměnitelný s pojmem „*protektorát.*“ Jasně to dokládá

⁸⁹ § 35 zákona č. 50/1874 ř.z.

⁹⁰ § 57 zákona č. 50/1874 ř.z.

⁹¹ Boh. A 10536/33 (5621/33), ev. č. v ASPI 11962 (JUD)

⁹² § 38 zákona č. 50/1874 ř.z.

vymezení kompetencí státní správy, která získala „zvláště právo přihlížeti k tomu, aby se základní jmění kostelů a ústavů církevních zachovalo, zjednatí si jistotu, zda toto jmění tu jest, a shledá-li by se, že něco schází, učiniti, čeho potřebí, aby se to nahradilo.“⁹³ Na této formulaci není ani tak záludný výčet pravomocí státu, který ostatně není kompletní a je dále v zákoně rozšiřován, jako spíše použití slova „zvláště.“ To, že nejde o taxativní, ale demonstrativní výčet, znamenalo pro církve jasnou hrozbu, totiž že světská moc může regulovat i to, co zákon č. 50/1874 ř.z. ani jiné právní předpisy neupravují, a tím podle svého uvážení určovat, co a jak má církve se svým majetkem dělat. A pokud je takto hrubě narušeno „*ius disponendi*,“ tj. oprávnění vlastníka se svou věcí nakládat, jak uzná za vhodné, ocitá se v pochybnostech jeho vlastnické právo jako celek.

Hlavní zásady právní úpravy majetku církve přináší s odkazy na ustanovení zákona č. 50/1874 ř.z. následující přehled:

- platnost občanského práva pro zádušní a prebendní jmění (§ 38)
- povinnost důsledně oddělit majetek každého kostela a církevního ústavu od benefícia (§ 39)
- v případě nutnosti plnění závazků, které byly spjaty se zádušním nebo prebendním jměním, se nejprve měly použít jejich výnosy, teprve pokud by k uspokojení nestačily, sama majetková podstata (§ 40)
- správa jmění církevních právnických osob za účasti těch, kteří byli povinni podílet se na uhrazení nákladů na její potřeby (ti vykonávali toto právo prostřednictvím voleného zastupitelstva), správce kostela nebo církevního ústavu a patrona (§ 41, § 42) – rozsah práv a povinností správců měl být upraven zvláštním zákonem (§ 43); „v mezích ustanovení výše položených zachovává se biskupům a jejich náměstkům účastenství ve správě jmění církevního v jich okršliku se nacházejícího, které jim dle nařízení církevních přísluší, pokud tato nařízení nejsou zákonům státním na odpor,“⁹⁴ kromě výhrad uvedených

⁹³ tamtéž

⁹⁴ § 45 zákona č. 50/1874 ř.z.

v ustanovení § 38 zákona č. 50/1874 ř.z. se správa jmění diecézí, kapitul a klášterů měla řídit vnitřními nařízeními církve (§ 44)

- obligatorní náležitostí právního úkonu, který se týkal církevní právnické osoby (kostel, církevní ústav), musel být podpis správce kostela nebo církevního ústavu a také podpisy nejméně dvou členů zastupitelstva zvoleného těmi, kteří byli povinni podílet se na uhrazení nákladů na její potřeby – ač to zákon výslovně neříká, musel tento právní úkon mít písemnou formu, jinak by se nemluvilo o podpisech (§ 48)
- povinnost hlásit větší změny v hodnotě zádušního, prebendního nebo fundačního jmění státní správě – není ovšem řečeno, kdo musí tuto oznamovací povinnost splnit (zřejmě myšlen statutární zástupce církevní právnické osoby) a ani to, co je myšleno pojmem „větší změna“ (§ 49)
- správa prebendního jmění měla být prováděna jeho uživatelem, ovšem pod dozorem příslušného diecézního biskupa a (jak jinak) státních orgánů (§ 46)
- v případě zrušení církevní právnické osoby připadlo její jmění, pokud nějaké vlastnila, náboženskému fondu, pokud nestanovila fundační listina jinak (§ 53)
- v případě, že hospodaření církevních právnických osob vykázalo ve více letech (není řečeno, kolik to je) zisk, mohly státní orgány pro duchovní záležitosti po vyslechnutí názoru ordináře (jehož stanovisko ovšem nemuselo být vzato v potaz) nařídit, „*aby část jmění, přiměřená tomu, co v průměru roční přebytek činí, obrátila se na jiné účely církevní, k jejichž uhrazení není dostatečné nadání*“⁹⁵ (§ 54)
- církvi byla stanovena povinnost odvádět do náboženského fondu i tzv. interkalární příjmy, tj. příjmy z neobsazených obročí (§ 59); což byl zásah, „*kteřý byl v rozporu s církevním kanonickým právem. Podle kanonického práva přísluší interkalární příjem nejbližší nadřízené právnické osobě, tedy zpravidla biskupství, na jehož území se obročí nachází.*“⁹⁶

⁹⁵ § 54 zákona č. 50/1874 ř.z.

⁹⁶ Tretera, Jiří Rajmund. Stát a církev v České republice. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, str. 122

Zákon č. 50/1874 ř.z. odkazoval také na ministerská nařízení č. 162/1860 ř.z. ze dne 20. června 1860 a č. 175/1860 ř.z. ze dne 13. července 1860, která se týkala prodeje a zatížení jmění katolických kostelů, prebend a duchovních ústavů a která byla prohlášena za stále účinná „až na to, že k takovému prodeji neb zavazení jest potřebí schválení kurie papežské.“⁹⁷

Majetkoprávní problematiku upravoval v návaznosti na zákon č. 50/1874 ř.z. také zákon č. 51/1874 ř.z., o příspěvcích do náboženského fondu. Držitelům církevních beneficií, tedy především farářům, kaplanům i ostatním duchovním, a také osazenstvu klášterů pak ukládala výše citovaná právní norma povinnost odvádět část jejich obročního příjmu do zemského náboženského fondu. Výše tohoto příspěvku přitom závisela na ceně veškerého jmění prebendy s výjimkou inventáře knihoven a vědeckých nebo uměleckých sbírek (§ 2 zákona č. 51/1874 ř.z.). Konkrétní sazba byla stanovena ustanovením § 9 zákona č. 51/1874 ř.z.

Ačkoli obecně lze nepochybně říci, že zákon č. 50/1874 ř.z. uvrhl katolickou církev pod přísný státní dozor, v několika jeho ustanoveních lze najít i prvky koordinace, popř. zvláštních práv. Nedotčena zůstala například oznamovací povinnost orgánů monarchie vůči vrchnímu církevnímu, tedy biskupovi nebo administrátorovi diecéze, pokud zahájily trestní nebo správní řízení jemu podřízeného kněze pro zločin, přečin nebo přestupek. „*Témuž vrchnímu má se také poslati rozsudek vynešení i s příčinami rozhodujícími.*“⁹⁸ Taktéž při zatčení katolického duchovního, popř. jeho ponechání ve vyšetřovací vazbě, musely státní orgány brát ohled na jeho stav. Tato právní úprava byla téměř celá přejata z ustanovení čl. XIV. konkordátu, avšak s výjimkou zvláštního zacházení s duchovními v případě výkonu trestu žaláře nebo vězení.

Dále stát podle ustanovení § 23 zákona č. 50/1874 ř.z. vypomáhal církvi s vymáháním dávek uložených členovi církve za provedené duchovní úkony, pokud od nich nebyl osvobozen. V těchto případech, nebyl-li předmětný poplatek zaplacen řádně a včas, mohla být nařízena exekuce, kterou pak prováděly příslušné orgány Rakousko-uherského císařství. „*Kromě případu*

⁹⁷ § 51 zákona č. 50/1874 ř.z.

⁹⁸ § 29 zákona č. 50/1874 ř.z.

uvedeného v § 23 propůjčí se k uvedení ve skutek církevních nařízení a rozhodnutí pomoci státní v případech níže položených a jen tímto způsobem:

a) bylo-li by k sesazení nebo odstranění některé osoby od církevního úřadu nebo od církevní prebendy, kteréž nařídil vrchní církevní úřad v mezích své moci úřední, potřebí nějakého zevnitřního opatření, může řízení zemské toto opatření, pokud se ho vidí býti potřeba, k požádání vrchního církevního učiniti, bylo-li před vynešením nálezu provedeno řádné řízení, a neodporuje-li ten nález ani zákonům státním ani nařízením církevním v státě platnost majícím;

b) též se může vrchním církevním, když chtějí na některého duchovního zavést vyšetřování církevní, k provedení toho, bylo-li by toho potřebí, pomoci státní propůjčiti, když, žádající za tuto pomoc, zároveň prokáží, že zamýšlené vyšetřování jest dle práva a odůvodněné.⁹⁹

Z pravidla, že občana Předlitavska může vyslýchat pouze orgán státu, byla připuštěna jediná výjimka – katolickému knězi mohl klást otázky a požadovat od něj vysvětlení a stanoviska také jeho biskup (§ 27 zákona č. 50/1874 ř.z.).

V ustanovení § 31 zákona o zevních poměrech katolické církve se dále stát zavázal, že bude respektovat vnitřní předpisy, tedy statuty, řehole a stanovy katolických řeholních společenství. Za pozitivní lze rovněž označit skutečnost, že nebylo obnoveno placetum regium na papežské dokumenty adresované místním církvím a jejich členům na území Předlitavska.

Pro úplnost nutno doplnit, že podobné kontrole státu podléhala nejen katolická církev, ale také ty náboženské společnosti zřízené na základě zákona č. 68/1874 ř.z., o zákonném uznání společností náboženských. Jejich duchovními mohli být rovněž výhradně rakouští občané (§ 10 zákona 68/1874 ř.z.) a jejich ustanovování do farností nebo náboženských obcí muselo být oznamováno příslušným správním orgánům, které mohly ve lhůtě 30 dní ode dne, kdy jim bylo podání doručeno, podat proti osobě námitky, proti nimž bylo možné podat odvolání k ministrovi záležitostí duchovních (§ 11 zákona č. 68/1874 ř.z.). Orgány státu také mohly po církvi nebo náboženské

⁹⁹ § 27 zákona č. 50/1874 ř.z.

společnosti požadovat, „byl-li některý služebník náboženský vinen nalezen nějakým zločinem vůbec nebo nějakým činem trestným, pošlým ze zjištění, urážejícím mravopoctnost nebo dávající příčinu k veřejnému pohoršení, nebo pozbyl-li správce duchovní rakouského občanství,¹⁰⁰ aby byl svého úřadu zbaven.

¹⁰⁰ § 12 zákona č. 68/1874 ř.z.

ZÁVĚR

V období ohraničeném roky 1848 a 1874 se postavení katolické církve v středoevropské habsburské monarchii několikrát zcela zásadně změnilo. Po roce 1848 se jí podařilo dosáhnout vysoké míry nezávislosti na státní moci. Konkordát mezi Rakouskem a Apoštolským stolcem roku 1855 jí tuto autonomii potvrdil a dokonce přiznal silný vliv na věci veřejné, především v oblasti školství a manželské problematiky, nicméně čas záhy ukázal, že šlo spíše o krátkodobý pokus, jak smluvním způsobem řešit soužití státu a katolické církve.

Nevýhodou úmluvy katolické církve s rakouským absolutistickým režimem bylo to, že začala být vnímána jako jeho opora, což se stalo předmětem kritiky liberálně orientovaného měšťanstva, beztak již silně proticírkevně naladěného, jehož ekonomická síla nebyla restaurací absolutizmu dotčena, a které navíc toužilo po odvetě za události v letech 1848 až 1849.

Když pak po roce 1859 došlo k zhroutilí stávajícího politického systému a stylu vlády a císař František Josef I., ač jistě nerad, podíl na moci postupně přiznával i buržoazii, bylo jen otázkou času, kdy dojde k revizi právního postavení katolické církve ve společnosti a kdy její privilegia, do jisté míry pouze zdánlivá, budou odstraněna. Ostatně *„další rakouské zákonodárství, pokračující v emancipaci také ostatních církví, se nedalo uvedenými ustanoveními v konkordátu de facto nijak omezovat. Tak např. již roku 1861 dokončilo zrovnoprávnění evangelických církví s církví katolickou.“*¹⁰¹

Tváří v tvář drtivým úderům proti konkordátu, jimiž bylo vydání prosincové ústavy v roce 1867, květnové zákony z roku 1868, výpověď konkordátu z roku 1870 a druhá série květnových zákonů z roku 1874, církev, resp. její vrcholní představitelé, neobstála. *„Většina biskupů před vládou kapitulovala a zejména vídeňský arcibiskup kardinál Rauscher zaujal stanovisko velmi servilní,“*¹⁰² na rozdíl od statečného postoje jejich německých kolegů, kteří navíc měli v kancléři Bismarckovi daleko silnějšího soupeře. V tom

¹⁰¹ Tretera, Jiří Rajmund. Stát a církve v České republice. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, str. 27-28

¹⁰² Kadlec, Jaroslav. Přehled českých církevních dějin 2. Praha, Zvon 1991, str. 208

se zcela určitě projevila nevýhoda papežského privilegia uděleného panujícím příslušníkům habsburské dynastie, aby jmenovali podle svého uvážení správce biskupských stolců na území své říše.

Překvapující je podle mého názoru také tvrzení prvorepublikového kanonisty Josefa Pejšky, že právní normy regulující postavení katolické církve na území Předlitavska, které v roce 1874 úspěšně prošly legislativním procesem, „zvláště zákon ze dne 7. května r. 1874 upravující zevní právní poměry církve katolické, neodchýlily se radikálně od zásad přátelského soužití dvou svéprávných společností“¹⁰³ a že se pohybovaly „v koleji práva konkordátního a v duchu svobody církve.“¹⁰⁴ Daleko blíže pravdě je hodnocení Jaroslava Kadlece, totiž že květnové zákony z roku 1874 „značně připomínají josefinismus,“¹⁰⁵ ovšem s tím zásadním rozdílem, že „církve se nyní stala prostředkem k cíli státu nábožensky indiferentního.“¹⁰⁶

Především díky sepletí biskupů s trůnem, který nebylo odstraněno ani konkordátem z roku 1855, byla církev ve značné části společnosti vnímána za prodlouženou ruku státu, což zejména česky hovořící obyvatelé monarchie vnímali dost negativně a což mělo mít po roce 1918 osudné následky.

¹⁰³ Pejška, Josef. Církevní právo I. Praha, Československá akciová tiskárna 1937, str. 110

¹⁰⁴ Pejška, Josef. Církevní právo I. Praha, Československá akciová tiskárna 1937, str. 224

¹⁰⁵ Kadlec, Jaroslav. Přehled českých církevních dějin 2. Praha, Zvon 1991, str. 208

¹⁰⁶ tamtéž

LITERARURA

Odborná literatura:

- Black, Henry Campbell. Blackův právní slovník. Praha, Victoria Publishing 1993
- Denis, Arnošt. Čechy po Bílé hoře. Díl II. – Kniha I. – Probuzení. Praha, Šolc a Šimáček 1931
- Halas, František X. Fenomén Vatikán. Brno, CDK 2004
- Henner, K. Právo církevní. Praha, Všeherd 1913
- Herre, Franz. Císař František Josef I. Praha, Ikar 1998
- Hobza, Antonín. Poměr mezi státem a církví. Praha, Typus 1931
- Holler, Gerd. Žofie. Matka Františka Josefa I. Tajná císařovna. Praha, Brána 1997
- Johnson, Paul. Dějiny křesťanství. Brno, CDK 1999
- Kalný, Mojmír. Církevní majetek a restituce. Praha, Občanský institut 1995, <http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=520>
- Malý, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, Linde 1999, 2. vydání
- Ottův slovník naučný. Čtrnáctý díl. Praha, Paseka/Argo 1998
- Pejška, Josef. Církevní právo II. Praha, Československá akciová tiskárna 1937
- Pius IX. Syllabus. in: http://www.katro.info/dk_01.htm
- Procacci, Giuliano. Dějiny Itálie. Praha, Lidové noviny 1997
- Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1850. Wien, Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1850
- Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1856. Wien, Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1856
- Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1860. Wien, Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1860

Srb, Vladimír. Tisíc let obyvatelstva českých zemí. Praha 1998,
<http://snem.cirkev.cz/download/Srb.htm>

Tretera, Jiří Rajmund. Poměr státu a církve, Kanonické právo.
<http://spcp.prf.cuni.cz/vyuka/obec-dej.htm>

Tretera, Jiří Rajmund. Stát a církve v České republice. Kostelní Vydří,
Karmelitánské nakladatelství 2002

Urban, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha, Svoboda 1982

Vachová, Brigitte – Pohl, Walter – Vocelka, Karl. Habsburkové. Historie
jednoho evropského rodu. Praha. Grafoprint-Neubert 1996

Veselý, Zdeněk. Dějiny českého státu v dokumentech. Praha, Victoria
Publishing 1994

Wandruszka, Adam a kol. Die Habsburgmonarchie 1848-1918. Band IV. Die
Konfessionen. Wien, Der Österreichisches Akademie der Wissenschaften 1995

Právní předpisy a judikatura:

Boh. A 10536/33 (5621/33), ev. č. v ASPI 11962 (JUD)

zákon č. 946/1811 ř.z., občanský zákoník obecný

zákon č. 156/1850 ř.z., jímžto se upravuje postavení katolické církve k moci
státní

zákon č. 157/1850 ř.z., jímžto se šířeji ustanovuje, jak se má míti církev
katolická k veřejnému vyučování

císařský patent č. 195/1855 ř.z., kterým se vyhlašuje úmluva (konkordát)
uzavřená mezi Svatou stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855

nařízení ministerstva kultu a vyučování č. 162/1860 ř.z. o zcizení a zatížení
jmění katolických kostelů, obročí a duchovních institutů

nařízení ministerstva spravedlnosti č. 175/1860 ř.z.

císařský patent č. 41/1861 ř.z. („*protestantský patent*“)

zákon č. 47/1868 ř.z., jímžto se obnovují nařízení druhé kapitoly obecného
zákona občanského o manželském právě katolickém, přidává se moc soudní u

věcech manželských katolíků se týkajících k soudům světským a ustanovuje se, kdy se může sňatek manželský předsevzítí před úřady světskými

zákon č. 49/1868 ř.z., jímžto se pořádají poměry mezináboženské občanů státních v příčinách v něm jmenovaných

zákon č. 50/1874 ř.z., kterým se upravují zevní poměry církve katolické

zákon č. 51/1874 ř.z., jímž se vyměřují příspěvky k náboženskému fondu na uhrazení potřeb na účely církve katolické

zákon č. 68/1874 ř.z., o zákonném uznání společností náboženských

PŘÍLOHA

**Císařský patent
ze dne 5. listopadu 1855 č. 195 ř.z.
kterým se vyhlášíje úmluva (konkordát)
uzavřená mezi Svatou Stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855**

(účinnost patentu od 13. listopadu 1855)

působící pro celý obvod říše, jímž se vyhlášíje ujednání (konkordát) uzavřené dne 18. srpna 1855 ve Vídni mezi J. S. papežem Piem IX. a J. c. k. apoštolským Veličenstvem Františkem Josefem I., císařem rakouským, a jímž se nařizuje, že jeho ustanovení, s výhradou nařízení naznačených v čl. I. a II. tohoto patentu, nabývají plné zákonné platnosti v celém obvodu říše od okamžiku vyhlášení tohoto patentu.

My, František Josef I., etc. etc...

Od okamžiku, kdy z vůle Nejvyššího nastoupili jsme na trůn našich předků, byla naše vytrvalá snaha k tomu řízena, aby mravní základy společenského pořádku a blaha našich národů byly obnoveny a upevněny. Tím spíše považovali jsme za svou svatou povinnost, přivést vztahy státu k církvi katolické v soulad se zákonem božím a samozřejmým prospěchem naší říše. K tomu cíli vydali jsme pro velkou část naší říše, v dohodě s biskupy těchto zemí, naše nařízení z 18. a 23. dubna 1850 (č. 156/1850 a 157/1850 ř.z.) a jimi vyhověli četným nutným potřebám církevního života.

K zakončení požehnaného díla dorozuměli jsme se na to se Svatou Stolicí a uzavřeli dne 18. srpna t. r. s nejvyšší hlavou církve obsažné ujednání.

Oznamujíce toto svým národům, nařizujeme po dorozumění se svými ministry a po vyslechnutí své říšské rady takto:

I.

Učiníme nutné opatření, aby vedení školství v těch zemích korunních, kde neodpovídá článku osmému, bylo uvedeno v soulad s jeho ustanovením. Až do té doby dlužno postupovat podle platných nařízení.

II.

Jest naší vůlí, aby biskupské soudy manželské vešly co nejvíce v život také v těch zemích, kde posud nebyly, aby rozhodovaly o manželských záležitostech našich katolických poddaných podle čl. X. konkordátu. Dobu, kdy mají zahájit svoji působnost, dáme oznámiti po vyslechnutí biskupů. Zatím budou oznámeny i nutné změny občanských zákonů o věcech manželských. Až potud zůstávají v platnosti posavadní zákony pro manželství našich katolických poddaných, a naše soudy mají rozhodovati podle nich o občanské platnosti těchto manželství a o právních účincích z toho vyplývajících.

III.

V ostatním mají ustanovení obsažená v ujednání uzavřeném námi s papežskou stolicí nabýti plné platnosti zákonné v celém obvodu naší říše dnem vyhlášení tohoto patentu. Provedením těchto ustanovení pověřen jest náš ministr kultu a vyučování v dohodě s ostatními zúčastněnými ministry a naším vrchním armádním velitelstvím.

ÚMLUVA

mezi Jeho Svatostí Papežem Piem IX. a jeho c. k. Apošt. Veličenstvem Františkem Josefem I., císařem rakouským.

Jménem nejsvětější a nerozlučitelné Trojice,

Jeho Svatost, papež. Pius IX. a J. c. k. A.V. František Josef I., císař Rakouský, jichž jednomyslnou snahou jest, aby víra, zbožnost a mravní síla v císařství Rakouském byly udrženy a rozhojněny, usnesli se uzavřítí slavnostní smlouvu o postavení katolické církve v tomto císařství.

K tomuto cíli jmenoval svým plnomocníkem: Svatý Otec Jeho Eminenci kardinála Viale-Prela, pronuntia Sv. S. u J. A. Veličenstva, a J. V. císař Rakouský Jeho knížecí Milost Josefa Othmara von Rauscher, arcibiskupa vídeňského etc. etc.

A tito, vyměňivše si a správným shledavše své pověřovací listiny, shodli se jak následuje:

čl. I.

Svaté římsko-katolické náboženství bude napořád zachovááno v celém císařství Rakouském a ve všech zemích, z nichž sestává, se všemi oprávněními a výsadami, jichž má používati podle rozkazu Božího a ustanovení církevních zákonů.

čl. II.

Ježto římskému papeži přísluší podle božského zákona primát čestný i jurisdikční v celé církvi, kam až sahá, nebude vzájemný styk mezi biskupy, duchovenstvem, lidem a papežskou stolicí v duchovních věcech a církevních záležitostech podléhati nutnosti vyžádati si zeměpanského povolení, (placetum regium), nýbrž bude zcela svobodným.

čl. III.

Arcibiskupové, biskupové a všichni místní ordináři budou se stýkati volně s duchovenstvem a lidem svého církevního obvodu za účelem výkonu svého pastýřského úřadu a budou volně vylašovati poučení a nařízení o církevních záležitostech.

čl. IV.

Právě tak budou míti arcibiskupové a biskupové volnost, všeho vykonávati, co jim náleží k řízení jich diecézí podle výkladu a nařízení svatých zákonů církevních podle nynější a Svatou Stolicí schválené nauky, a zvláště:

a) jako zástupce, rádce a pomocníky ve své správě ustanoviti ony kněze, které k tomu úřadu uznají schopnými;

- b) ty, které uznají potřebnými nebo užitečnými pro svoje diecese, přijmouti do stavu duchovního a je podle předpisů a zákonů církevních k svatým svěcením povýšiti, a naopak zase, které nepovažují za hodné, vyloučiti od přijetí svěcení;
- c) zřizovati mešní obročí, a - po dorozumění s J. c. k. Veličenstvem zejména ohledně náležitého poukazu příjmu - zakládati fary, je dělití nebo spojovati;
- d) naříditi veřejné modlitby a jiné zbožné úkony, vyžaduje-li to blaho církve, státu nebo lidu, právě jako procesí a poutě vypsati, pohřby a všechny jiné duchovní úkony přesně podle předpisů církevních zákonů řídit;
- e) provinciální sněmy a diecesní synody svolávati a konati ve smyslu svatých církevních zákonů, a jednání jich ve známost uváděti.

čl. V.

Veškeré vyučování katolické mládeže bude ve všech jak veřejných tak neveřejných školách přiměřeno učení katolického náboženství. Biskupové však budou mocí svého vlastního pastýřského úřadu řídití náboženskou výchovu mládeže ve všech veřejných i neveřejných učilištích a pečlivě nad tím dozíratí, aby při žádném učebním předmětu nevyskytlo se nic, co by bylo na závalu katolické víře a mravní čistotě.

čl. VI.

Nikdo nebude přednáseti svaté bohosloví, katechesi nebo nauku náboženskou na kterémkoli veřejném nebo neveřejném ústavu, neobdržel-li k tomu od biskupa příslušného církevního okrsku poslání a zmocnění, kteréžto může biskup, uzná-li to za vhodné, odvolati. Veřejní profesori bohosloví a učitelé katechetiky budou jmenováni z těch, kterým jest biskup ochoten udělití poslání a zmocnění, když se byl dříve o víře, vědomostech a zbožnosti uchazečů vyslovil. Kde však někteří profesori bohoslovecké fakulty mají býti biskupem použiti k vyučování bohosloví chovanců biskupského semináře, budou za takové profesory ustanoveni vždy mužové, které biskup považuje za obzvláště způsobilé k zastávání tohoto úřadu. Při zkoušení těch, kteří chtějí dosáhnout doktorátu bohosloví nebo kanonického práva, ustanoví biskup polovici zkoušejících z doktorů bohosloví nebo po případě kanonického práva.

čl. VII.

V gymnasiích a středních školách pro katolickou mládež určených vůbec budou pouze katolíci jmenováni profesory a učiteli, a celé vyučování bude podle povahy předmětu k tomu přizpůsobeno, aby vstúpilo do srdcí zákon křesťanského života. Biskupové na základě společných porad určí, kterých knih má se používati na jmenovaných školách při přednášení náboženství. Ohledně ustanovení učitelů náboženství pro veřejné gymnasia a střední školy zůstane v platnosti to, co v této věci s prospěchem bylo ustanoveno.

čl. VIII.

Všichni učitelé obecných škol pro katolíky určených budou podléhati církevnímu dozoru. Jeho Veličenstvo bude jmenovati školní inspektory z mužů navržených biskupem. V případě, že není dostatečně postaráno ve jmenovaných školách o vyučování náboženství, může biskup ustanoviti duchovního, aby přednášel žákům katechismus. Víra a mravnost toho, kdo má býti ustanoven učitelem, musí býti bez poskvrny. Kdo sejde s pravé cesty, bude svého místa zbaven.

čl. IX.

Arcibiskupové, biskupové a všichni ordináři budou zcela svobodně vykonávati svou moc, aby označili jako zavržitelné knihy pro náboženství a mravnost škodlivé a odvraceli věřící od jich čtení. Také však vláda bude všemi účelnými prostředky tomu brániti, aby takové knihy v císařství se nerozšiřovaly.

čl. X.

Ježto všechny právní případy a jmenovitě ony, které se týkají víry, svátostí, duchovních úkonů a povinností a práv spojených s duchovním úřadem, náležejí jedině před soud církevní, bude o nich rozhodovati církevní soudce, a má tedy tento také souditi o věcech manželských podle předpisů svatých zákonů církevních a jmenovitě nařízení tridentských a pouze občanské účastníky manželství odkázati na soudce světského. Co se týče manželských zásnubů, rozhoduje církevní moc o jich jsoucnosti a jich vlivu na odůvodnění manželských překážek a řídí se při tom ustanoveními, která vyneslo totéž koncilium tridentské a papežský list, začínající slovy: "Auctorem fidei".

čl. XI.

Biskupové budou moci uložit tresty vyslovené v posvátných zákonech církevních anebo jiné tresty, které uznají za přiměřené, duchovním, kteří nenosí důstojný duchovní, jejich stavu přiměřený oděv anebo kteří z jakékoli příčiny zasluhují trestu, jakož i je držeti pod dohledem v klášteřích, seminářích nebo v domech k tomu účeli zřízených. Rovněž nesmí býti biskupům bráněno zakročovati církevními tresty proti všem věřícím, kteří přestupují církevní nařízení a zákony.

čl. XII.

O patronátním právu bude rozhodovati církevní soud; Svatá Stolica, však svoluje, že - jedná-li se o světské patronátní právo - mohou světské soudy nalézati o posloupnosti v něm, ať již je spor veden mezi pravým a udánlivým patronem, nebo mezi duchovními, kteří od těchto patronů pro obročí byli označeni.

čl. XIII.

Vzhledem na poměry doby dává Svatá Stolica svůj souhlas, aby čistě světské právní záležitosti duchovních, jako smlouvy o právu vlastnickém, dlužích a dědictví, byly vyšetřovány a rozhodovány od světských soudů.

čl. XIV.

Právě z tohoto důvodu nepřekáží Svatá Stolica tomu, aby duchovní pro zločiny nebo jiné přečiny, které stíhány jsou trestními zákony císařství, postaveni byli před světský soud; tomuto soudu však přísluší ihned o tom uvědomiti biskupa. Při zatknutí a zadržení vinníka dlužno dbáti oněch ohledů, kterých vyžaduje úcta náležející stavu duchovnímu. Zní-li rozsudek proti duchovnímu vynesený na smrt nebo na žalář více než pětiletý, mají býti vždy soudní jednání biskupu sdělena a jemu dána možnost, aby vinníka vyslechl, pokud je to nutno k rozhodnutí o přisouzení církevního trestu. To se má státi na požádání biskupa i tehdy, bylo-li uznáno na menší trest. Duchovní odpykají si trest žaláře vždy na místech, kde jsou od světských vězňů odděleni. V případě odsouzení pro přečin nebo přestupek budou uzavřeni v klášteře nebo jiném domě pro duchovní.

V ustanovení tohoto článku nejsou zahrnuty ony právní případy, o nichž nařízení vydal sněm tridentský ve dvacátém čtvrtém sezení (c. 5 de ref.). K projednání těchto učiní opatření Svatý Otec a J. c. Veličenstvo, jakmile to bude třeba.

čl. XV.

Aby domu Boha, krále králů a panovníka panujících náležitá úcta byla prokázána, má býti nedotknutelnost kostelů potud zachována, pokud to dovoluje veřejná bezpečnost a požadavek spravedlnosti.

čl. XVI.

J. V. císař nebude trpěti, aby katolická církev a její víra, její bohoslužba, její zřízení, buď slovy nebo činy nebo písmem vydány byly ústrkům, nebo aby představeným a služebníkům kostelů kladeny byly překážky při výkonu jich úřadu, obzvláště, kde se jedná o zachování víry, zákona mravního a církevního řádu. Nad to poskytne J.V. v případě potřeby účinné pomoci, aby vykonány byly rozsudky, které biskup vynese proti duchovním svých povinností nepamětlivých. Ježto pak jest Jeho vůlí, aby služebníkům božím prokázána byla úcta příslušející jim podle zákona božího, nedovolí, aby se cokoli stalo, co by je mohlo snížit nebo zneuctít, spíše nařídí, aby veškeré úřady říše jak arcibiskupům a biskupům samým, tak i duchovenstvu prokazovaly při každé příležitosti vážnost a poctu stavu jejich náležející.

čl. XVII.

Biskupské semináře budou zachovány, a kde jich příjmy nedostačují zcela účelu, kterému mají sloužiti podle koncilu tridentského, bude přiměřeným způsobem učiněno opatření k jejich rozmnožení. Biskupové budou plným a svobodným právem řídit a spravovati semináře podle předpisů církevních zákonů. Budou tedy jmenovati představené, profesory a učitele těchto seminářů, a pokud to uznají za potřebné nebo užitečné, zase je odvolají. Rovněž budou přijímat jinochy a chlapce do nich, pokud to budou považovati za prospěch diecese. Ti, kteří skončí studia v těchto seminářích, mohou po

vykonané zkoušce způsobilosti vstoupiti na kterékoli jiné učiliště a ucházeti se - zachovávající příslušné předpisy - o kteroukoli učebnou stolicí mimo seminář.

čl. XVIII.

Svatá Stolica bude z moci práva jí příslušejícího zřizovati nové diecese, jakož i upravovati jich hranice, vyžaduje-li toho duševní blaho věřících. Dohodne se však v takovém případě s císařskou vládou.

čl. XIX.

J. V. použije i v budoucnosti rady biskupů, zejména též provincie, při volbě biskupů, které navrhne nebo jmenuje Sváté Stolicí ke kanonickému dosazení mocí privilegia apoštolského převzatého od předků.

čl. XX.

Metropolitové a biskupové složí před převzetím správy svých církví přísahu věrnosti před J. C. V. následujícími slovy: "Přisahám a slibuji na boží svaté evangelium, jak se na biskupa sluší, poslušnost a věrnost císaři králi. Apoštolskému Veličenstvu a jeho nástupcům. Zároveň přísahám a slibuji nesúčastniti se žádných spojení a podniků ohrožujících veřejný pokoj a nepěstovati ani uvnitř ani mimo hranice říše jakýchkoli styků a dozvěděl-li bych se, že státu hrozí nebezpečí, neopomenouti ničeho k jeho odvrácení."

čl. XXI.

Ve všech částech říše bude dovoleno arcibiskupům, biskupům a všem duchovním o tom, co v době svého úmrtí zanechají, pořizovati podle svatých církevních zákonů, jichž ustanovení mají přesně zachovávat i zákonní dědicové, kteří nastupují do jejich pozůstalosti bez posledního pořízení. V obou případech vyňaty jsou u diecesálních vrchností pontifikální odznaky a roucha; neboť tyto dlužno považovati za příslušející biskupskému mensálnímu jmění, přecházející na nastupující vrchnosti. Totéž dlužno zachovávatí ohledně knih, tam kde je to obyčejem.

čl. XXII.

Při všech metropolitních nebo arcibiskupských a suffragánních chrámech, obsadí Jeho Svatost první hodnost, vyjímajíc případ, že by tato podléhala světskému soukromému patronátu, v kterémžto případě nastoupí druhá na její místo. Na ostatní dignity a kanovnická obročí bude jmenovati i nadále J. V., při čemž zůstávají vyjmuty ty, které náležejí volnému biskupskému obsazování nebo podléhají řádnému patronátnímu právu. Kanovníky mohou být ustanoveni jen kněží, kteří mají vlastnosti všeobecně předepsané zákony církevními, ale kteří také zaměstnáni byli s výtečným úspěchem ve správě duší, v církevních úřadech anebo v církevním úřadě učitelském. Při tom je zrušen požadavek šlechtického zrození nebo šlechtického titulu, se zachováním však oněch podmínek, o nichž je prokázáno, že byly učiněny při založení nadání. Budiž však zachován bedlivě chvalitebný zvyk zadávati místa kanovnická veřejným konkursem, tam kde ho dosud bylo používáno.

čl. XXIII.

Při metropolitních a biskupských chrámech, kde nejsou, buďtež zavedeny, jakmile to bude možno, hodnosti kanovníka poenitenciára a theologa, při chrámech kolegiátních však kanovníka theologa podle způsobu předepsaného svatým koncilem tridentským v sezení 5. c. 1. a sezení 24. c. 8. de reform. Tato obročí buďtež obsazována od biskupů podle usnesení téhož koncilu pokud se týče podle papežských nařízení.

čl. XXIV.

Fary buďtež obsazovány na základě veřejně vypsaneho konkursu a se zřetelem na předpisy tridentského koncilu. Při farách, které podléhají církevnímu právu patronátnímu budou presentovati patronové jednoho ze tří, které navrhne shora uvedeným způsobem biskup.

čl. XXV.

Jeho Svatost, dávajíc důkaz zvláštní přízně Jeho c. k. Apoštolskému Veličenstvu Františkovi Josefovi, propůjčuje jemu a jeho katolickým nástupcům v říši, zmocnění presentovati na všechny kanonikáty a fary, které podléhají

patronátnímu právu z fondu náboženského nebo studijního, v tom způsobu však, že bude volen jeden ze tří, které uzná biskup po předchozím veřejném konkursu za hodnější ostatních.

čl. XXVI.

Vybavení far, které nemají dostatečné kongruy podle poměrů doby a místa, bude rozmnoženo, jakmile to bude možno, a bude postaráno o katolické fary východního ritu týmž způsobem, jako o fary ritu latinského. Toto nevztahuje se však žádným způsobem na fary, které podléhají řádně nabytému církevnímu nebo světskému patronátu; neboť při těchto má nésti břemeno příslušný patron. Jestliže patroni neplní zcela závazky uložené jim zákonem církevním a jmenovitě, dostává-li farář svůj plat z náboženského fondu, bude učiněno opatření s ohledem na všecko, čeho dlužno dbáti podle stavu věci.

čl. XXVII.

Ježto právo na užívání církevního majetku vychází z církevního ustanovení, budou moci všichni, kdož na jakékoli obročí ať vyšší nebo nižší jmenování nebo navržení byli, převzítí správu dočasných, k obročím těm náležejících statků nikterak jinak, než na základě církevního ustanovení. Mimo to budou při uchopení se držby katedrálního chrámu a majetku s ním spojeného zachovávána ustanovení církevního práva a jmenovitě ustanovení římského pontifikátu a ceremonialu a odstraněny všechny jim odporující zvyky a obyčeje.

čl. XXVIII.

Řeholníci, kteří podléhají podle statutu svého řádu nejvyšším představeným majícím své sídlo u papežské stolice, řízení budou těmito představenými po rozumu zmíněného statutu, ale bez újmy těch práv, která přísluší biskupům podle ustanovení církevních zákonů a jmenovitě koncilu tridentského. Budou tedy shora uvedení nejvyšší představení volně jednati se svými podřízenými ve všech věcech jejich úřadu náležejících a svobodně nad nimi vykonávati dohled. Dále budou všichni řeholníci zachovávatí bez překážky pravidla řádu, ústavu nebo kongregace, k níž náležejí, a přijímati podle předpisů Svaté Stolice žadatele do noviciátu a ke složení slibů. Toto vše má platiti také o řádech ženských potud, pokud to pro ně přípustno.

Arcibiskupům a biskupům bude volno uváděti do svých církevních obvodů duchovní řády a kongregace obojího pohlaví podle posvátných církevních zákonů. Mají se však o tom dorozuměti s císařskou vládou.

čl. XXIX.

Církev bude oprávněna nabývatí volně nových majetků jakýmkoli zákonným způsobem a zůstane její vlastnictví nedotčeno ohledně toho všeho, co nyní má, nebo budoucně nabude. Nebudou tedy bez zmocnění Svaté Stolice ani starší ani novější církevní nadace rušeny nebo spojovány, ovšem bez újmy těch zmocnění, která propůjčil biskupům koncil tridentský.

čl. XXX.

Správa církevních majetků bude vedena těmi, jimž přísluší podle církevních zákonů. Vzhledem k podpoře však, kterou J. V. milostivě poskytuje a bude poskytovat k úhradě církevních potřeb z prostředků veřejných, nemají býti tyto majetky ani zcizeny ani značným břemenem zatíženy, aniž by k tomu dali svolení právě tak Svatá Stolica, jako J. V. císař nebo ti, kteří jím k tomu byli zmocnění.

čl. XXXI.

Majetky, z nichž pozůstává náboženský a studijní fond, jsou podle svého původu vlastnictvím církve a budou jménem církve spravovány, při čemž budou biskupové vykonávatí jim příslušející dozor podle ustanovení, o nichž dohodne se Svatá Stolica s J. císařským Veličenstvem. Příjmy náboženského fondu budou vydávány do té doby, až tento fond dohodou mezi papežskou stolicí a císařskou vládou bude rozdělen, na trvalá a církevní zařízení, pro bohoslužbu, církevní stavby, semináře a vše, co týče se církevní správy. K úhradě schodku bude J. V. milostivě přispívati posavadním způsobem i budoucně; ano, dovolí-li toho časové poměry, bude i větší podpora poskytována. Stejným způsobem bude příjem studijního fondu užit výlučně na katolické školství a podle zbožné vůle zakladatele.

čl. XXXII.

Výnos uprázdněných obročí případně, pokud to posud bylo zvykem, náboženskému fondu, a Jeho Veličenstvo přikáže z vlastního popudu tomuto fondu příjem z uprázdněných biskupství a světských opatství v Uhrách a zemích dříve k nim náležejících, kteréžto příjmy pokojně drželi Nejvyšší předchůdci v království Uherském po dlouhou řadu století. V části říše, kde není žádný náboženský fond, bude ustanovena pro každý církevní obvod smíšená komise, a bude tato komise spravovati majetky biskupství, jakož i všechna obročí po dobu uprázdnění podle ustanovení, o nichž se dorozumí Svatý Otec a Jeho Veličenstvo.

čl. XXXIII.

Ježto v době proších převratů na mnohých místech rakouského území byl církevní desátek zrušen zákonem státním, a vzhledem k zvláštním okolnostem není možné plnění desátku v celém císařství obnoviti, dovoluje a ustanovuje Jeho Svatost na žádost Jeho Veličenstva a z ohledu na veřejný pokoj, který pro náboženství má největší důležitost, aby - bez újmy práva vymáhati desátek tam, kde skutečně existuje - na ostatních místech za jmenovaný desátek a jako náhrada za něj poukázány byly císařskou vládou požitky z nemovitostí nebo zajištěné na dluhu státním, a vypláceny byly všem a každému, kdož měli právo desátku se dožadovati. Zároveň prohlašuje Jeho Veličenstvo, že tyto požitky, právě tak, jako byly poukázány, z titulu úplatného a s týmiž právy, jako desátky, na jichž místo nastupují, právem mají býti přijaty a drženy.

čl. XXXIV.

Vše ostatní, co dotýká se církevních osob a věcí, a o čem nebyla zmínka učiněna v těchto člancích, bude se řídití a spravovati podle učení církve a podle jejích zásad, schválených Svatou Stolicí.

čl. XXXV.

Všechny, jakýmkoli způsobem a v jakékoli formě vydané zákony, nařízení a opatření v císařství Rakouském a v jednotlivých zemích, z kterých pozůstává, jest považovati za zrušené touto slavnostní smlouvou, pokud této smlouvě

odporují, a bude míti smlouva sama od nynějška trvale v těchto zemích platnost zákona státního. Proto slibují obě smluvní strany, že ony a jejich nástupci budou svědomitě zachovávat to, co bylo umluveno. Vyskytne-li se v budoucnu nějaká obtíž, dorozumí se Jeho Svatost a jeho Veličenstvo o přátelském rozřešení věci.

čl. XXXVI.

Výměna ratifikací této smlouvy stane se do dvou měsíců ode dne, jímž datovány jsou tyto články, nebo podle možnosti i dříve. K jich ověření podepsali shora jmenovaní zmocněnci toto ujednání a oba připojili své pečeti.

Dáno ve Vídni dne 18. srpna roku opět získané spásy 1855.